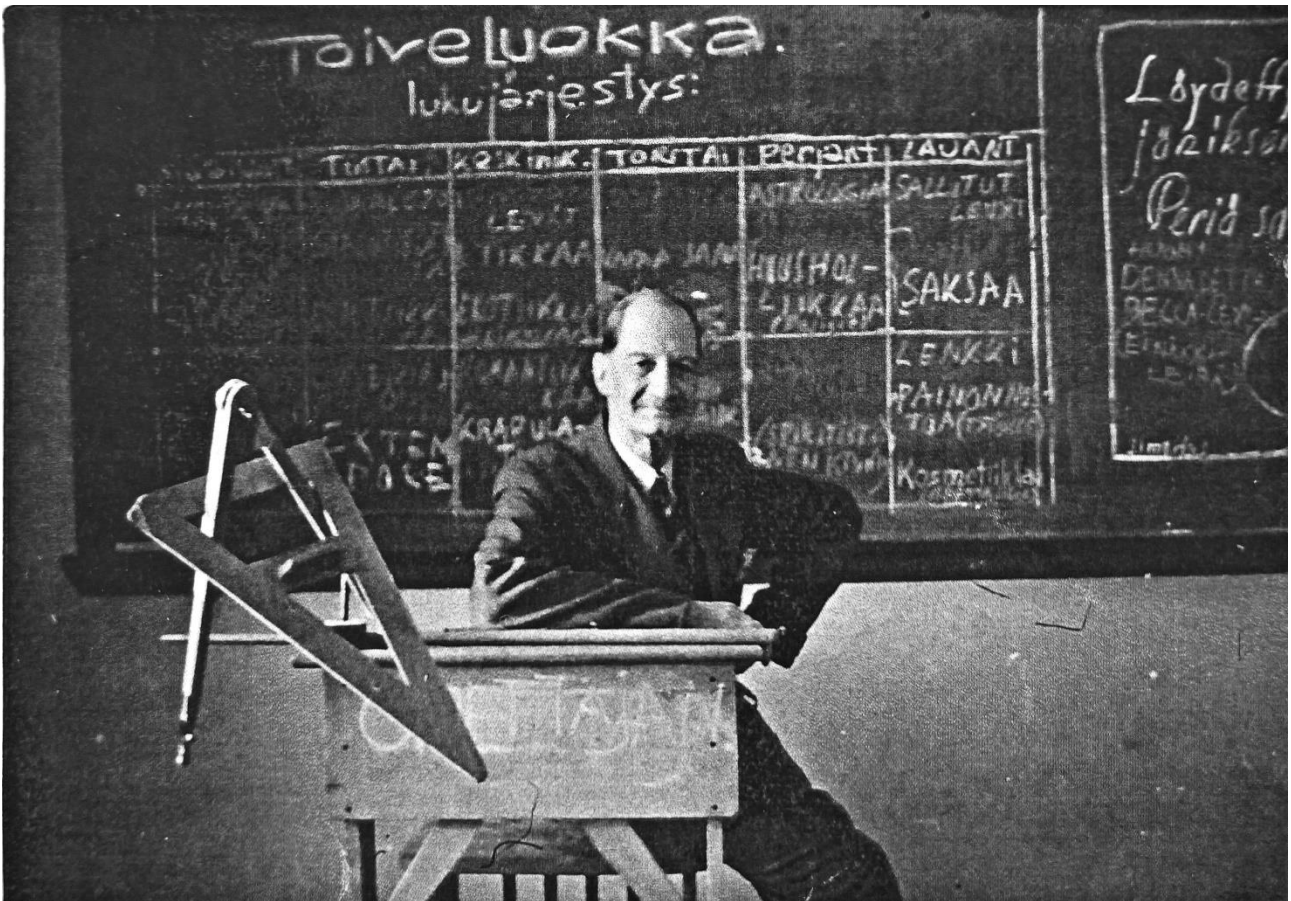

MARJATTA KULMAKKO: MERKKIPAALUJA KOULUAJOILTA VV. 1941-1949

Kuvassa Aira Thölbergin tukiopettajakseen mukaan kutsuma aito Britti, Major Grant.

Pääsyttkinto v. 1941

Touko-kesäkuun vaihteessa v. 1941 olin isäni saattelemana pyrkimässä Porin Suomalaiseen Yhteislyseoon. Moniin luokkahuoneisiin sijoitettuna osallistuimme eri aineiden kokeisiin. Jotakin on jäänyt muistiini siitä päivästä: Sisälukutaitoa testattiin Pentti Haanpään kertomuksella Lumirimpasta. Eipä olisi moni muu teksti voinut hankalampi olla! Leuka vapisi ja silmät sumenivat sitä lukiessani. (Moni varmaan karsiutui jo tällä.) Kirjoitustehtävä oli Ahti ja paimenpoika. Opettaja luki sen kertaalleen ja me, oppikoulukokelaat, kirjoitimme sen muistista. Laskennon ja mahdollinen uskonnon koe ovat unohtuneet. Maantiedon kokeena oli näyttää Suomen kartasta eri asioita. Miesopettaja (Eero) lähestyi minua sanoen: Jospa Helvi tulisi näyttämään vesistöt. Karttakeppi täristen näytin ne, ja Eero jatkoi: Ja vielä Vesijako ja Lummene! En ollut tajunnut, mitä merkillistä noissa pikku järvissä oli, nimetkin aivan kummalliset, mutta löysin ne ja sain palata paikalleni. Olin aivan nolona, sillä toinen etunimeni Marjatta oli se, mitä oli aina käytetty, ei Helvi! Sitten salintäyteinen lapsijoukko odotti tuloksia. 85 oppilasta otettiin. Vihdoin viimein Helvikin sai kuulla tulleeensa hyväksytyksi. Isän kanssa palasin kotiin, oppikoululaisena!

Taustaa

Paljon oli tyttö nähnyt ja kokenut ennen tuota merkittävää päivää. Olimme asuneet ensin Tampereella. Sieltä muutimme Pohjois-Karjalaan. Vastoinkäymiset alkoivat lähes heti. Veljeni, 6-vuotias, kuoli kurkkumätään v. 1935. Seuraavana vuonna äitiäni kohtasi paha tapaturma, jonka vuoksi hän oli lähes vuoden sairaalassa Nurmeksessa ja Helsingissä. V. 1937 aloitin kansakoulun, jota kävin vain muutaman kuukauden. Sairastuin vesirokkoon ja hinkuuskään. Isä oli vähällä hukkaa veneen keikandettua pienellä joella. Alkoi olla ilmassa sodan enteitä. "Punainen on kaakon kulma, verta, tulta ennustaa", laulettiin.

Muutimme länteen, Nakkilaan v. 1938. Koulunkäyntini jatkoi, opettajat vaihtuivat, talvisota syttyi. Vähän väliä puimme pikkuveljen keskellä yötäkin ja menimme kellariin. Turnipsilamppu, tuiju, valaisi. Alkoi korttiaika, pula-aika, ja pian oli puute kaikesta. Hoidettiin kotieläimiä, viljeltiin maata, kasvatettiin vihanneksia, perunaa, pellavaa, peluskia ja vikkeriä, vehnää ja ohraa.

13.3.1940 talvisota päättyi. Rauhaa kesti vähän toista vuotta. Juhannuksen aikaan v. 1941 sota alkoi uudelleen. Miten oppikoulun kävisi? Sota oli siellä jossakin, mutta olot epävarmat. Koulu alkoi vasta 13.11.1941. Vapaaehtoisesti sai käydä vielä kansakoulua, sitä kävin osastoluokassa, vanhan eläkeläismiesopettajan opissa pari kuukautta. "Jos yksi mies kaivaa ojaa 5 metriä päivässä, montako metriä 3 miestä kaivaa kuudessa päivässä?" Aika jännittävää!

PSYL alku v. 1941

Kuten koulumme historia tietää, aloitimme opinnot Tyttölyseossa, vuoroluvussa. Aamulla varhain Poriin, vanhan tuttavapariskunnan saliin plyysisohvalle istumaan, odottelemaan puoliiltapäivin alkavaa koulua. Herra ja rouva lepäilivät jossakin omassa rauhassaan. Tuijotin seinäkelloa ja kuuntelin sen verkkaista raksutusta. Ajan tullen livahdin ulos — alikäytävä, muutama kadunkulma, Liisantorin, Tipulan. Siellä, kellarikerroksessa, opiskelimme. Samassa pulpetissa istui aamupäivisin eräs lyseolaispoika. Kirjoittelimme toisillemme pikkuviestejä puiseen viivoittimeen. "Tule illalla paanalle! - "En voi, kun olen Nakkilasta." Ilta oli jo pimennyt, kun olin kotona taas. Useita viikkoja opiskelimme Tipulassa.

Joulujuhla oli jo omassa koulussa. Liisi Salonen lauloi. "Ja nythän taas on joulu, on pikkulasten juhla tää - En ollut kuullut sitä koskaan ennen. Kävipä vielä niin, että vieressäni istuva Heikki ja minä pääsimme näytelmään. Sen nimi oli Läksynlukukone. Siinä tyttö huokaili läksytehtäviensä parissa. "Hauki on kala, hauki on kala, voi, miten tämä on vaikeata". Piti tietää vastauksia tehtäviin, oikein hankaliin. "kunpa olisi läksynlukukone!" Nukahtiko tyttö, vai kuinka se kävi, mutta näyttämölle ilmestyi kone, suuri pahvilaatikko, jossa oli mittareita ja nappuloita ja koneistolaitikon sisällä me, Heikki ja minä, luokan pienimmät, vastaamassa kysymyksiin, joita en ikävä kyllä enää muista. Koneisto kömpi ulos laatikosta ja koko trio kiitti suosionosoituksista! Muuta kertaa en esiintymään päässytkään.

Ruotsin kieli

Ruotsinkielen opiskelu alkoi heti ensimmäiseltä luokalta. Osasin jo vähän ennestäänkin: hevonen on häst, pappi on präst, suola on salt .... Sini-hopearaitaisessa kahvipurkissa oli teksti: Bygg stadion, drick stadionkaffe. Pesujauhepakkaus vakuutti: Vitt tvätt vitare, kulört klarare – ja ne junavaunujen klassiset määräykset: Rökning förbjuden, Rök-kupe. Spotta ej på golfvet. Pori tietysti Björneborg. Ystävällinen opettajamme Maikki Pärssinen johdatteli meidät, 43 oppilasta, naapurimaan kielen maailmaan. Opettaessaan hän nojaili etupulpettiin, jossa istuimme, Heikki ja minä. Pulpetissa olivat mustepullot koloissaan. Heikki jätti pullonsa avoimeksi, ja kerta toisensa jälkeen opettajan pikkusormi luiskahti pulloon. Opettaja ei suinkaan suuttunut, vaan pitsireunaisella nenäliinalla puhdisti tarkoin sormensa. Joku muu olisi varmaan antanut muistutuksen ja arestia.

Toiselta luokalta alkoi Onni Tuomen aika. "Minä rakastan järnjärjestystä", kaikki oli aina ehdottoman johdonmukaista, pätevää ja tehokasta. Tunti päättyi, "Lägg bort böckerna", ja juuri silloin soi kello. Hänen kielioppinsa sisälsivät opit ja knopit. Varsin hyvin menestyimmekin. Vain yhden kerran laulettiin "Mors lilla Olle i skogen gick," oltiin lukiossa, viimeistä edellisellä luokalla.

Kevätpuolella Onni Tuomi tiedusteli, olisiko joku, jolla ruotsin numeron oli vähintään 8, halukas lähtemään Ruotsiin kesätyöhön. Sata oppilasta Suomesta, ja aina yksi yhdestä koulusta, valittiin. Tartuin tilaisuuteen: Ulkomaille! Ilman muuta! Isä vastusti. Ilmoittauduin halukkaaksi lähtemään. Viimsumi piti hankkia ja matkat itse maksaa. Kokoonnuimme Turun satamaan. Jokin mieskuoro lauloi laiturilla "Kristallen den fina". Tunsimme itsemme yhtä aikaa etuoikeutetuiksi ja maanpettureiksi. Kuinka saatoimme jättää kotimaamme? Laiva oli Heimdall. Sen ruumassa nukuin verkkokeinussa keinahdellen. Sitten maihin, bussiin, moottoriveneeseen ja Svartsjö-nimiseen Mälaren-järven saareen Rikssättran kartanoon maatöihin. Sinne meitä lähti visi tyttöä. Seuranamme oli 7-8 tukholmalaistyttöä. Asuimme kaikki samassa huoneessa. Työ oli raskasta, lantun ja kaalin istutusta, perkausta, kastelua, kasvihuoneissa työskentelyä, heinäntekoa. Yksi tyttö kerrallaan keittiövuorossa. Aurinko porotti, ruokaa emme saaneet riittävästi, peseudymme järvessä. Kaupat olivat tulvillaan tavaraa, mutta eihän meillä ollut rahaa millä ostaa. Monesti hiivimme yöllä keittiöön, nappasimme näkkileipää mukaamme ja juoksimme tammimetsään syömään. Väärinhän se oli, mutta "hätä ei lue lakia". Tammistossa lyllersi vastaamme mäyrä. Näimme jalkapallon kokoisen muurahaisyhdyskunnan vierivän polkua pitkin jonnekin uudelle asuinalueelle. Juhannusjuhlista lauloimme suomalaisia kansanlauluja, kaksiaänisesti. "Miksi teidän laulunne ovat kaikki niin surullisia?", kyselivät ruotsalaiset. Niin, miksi? Viitisen viikkoa siellä olimme, ankarassa työssä. Tilanhoitaja, saksalaissyntyinen Sven Ridder, piti huolta, ettei vain laiskoteltaisi. Hän kertoi juosseensa Hannes Kolehmaisena kanssa samoissa kilpailuissa. Suomenkieltä ihmeteltiin. Lopulta tuli kotiinpaluun aika. Tililläni pystyin juuri ja juuri ostamaan Tukholmasta popliinitakin, joka olikin sitten ihastelun ja ihmettelyn aihe syksyllä PSYL:n pihalla! Nuorten Talkoot oli ilmeisesti se yhteisö, joka tämän matkan järjesti meille sadalle. Prinssi Bertililtä tuli myöhemmin ylistävä kiitoskortti jokaiselle: "hur duktiga finska flickor" olimme olleet. Kaikesta huolimatta ruotsintaitoni koheni sen verran, että aivan laudatur oli

tulla. Cum laudeksi se Helsingissä muuttui. En tiedä miksi, eikä tiennyt Onni Tuomikaan.

Saksan kieli

Saksa tuli mukaan toisella luokalla v. 1942. Sota oli käynnissä, saksalaisia joukkoja saapui Suomeen, Poriinkin. Heidän marssilaulunsa kuuluivat kadulta luokkiinkin. Saksan opiskelu oli varsin ajankohtainen asia. Kieli vaikutti heti vaikealta. Kokeista tuli helposti ala-arvoisia numeroita. Opettaja, Mikko MäkiHokkonen, sen sijaan oli mitä sympaattisin, huumorintajuinen, persoonallinen ja ikään kuin meidän puolellamme, reilu. Meitä puhuteltiin sukunimillämme. Aakkosjärjestyksessä lueteltiin tulokset. Jos onnistui saamaan yläarvoisen, sai olla todella tyytyväinen. Koko numeron virheitä ei kovin monia hyväksytyyn mahtunut. Kokeissa yritin muistella laulujen sanoja: "Es war ei Edelweiss, ein kleines Edelweiss,", "Stille Nacht, heilige Nacht", "Auf der Heide blüht ein kleines Blümelein", toivoin saavani niistä apua taivutusmuotoihin. Kirjoitukset olivat kaksipuolisia, saksasta suomeen ja päinvastoin – ainakin ylimmillä luokilla. Aikamoista palapeliä se kuitenkin aina oli. Verbikin piti viskata sinne loppuun kaiken kukkuraksi, paitsi ei aina. Saksan tunneilla viihdyttiin, kieliopin totuudet vain tahtoivat unohtua.

Koululaisvaunuissamme matkusti vuosien ajan saksalaisia ja itävaltalaisia sotilaita, varmaan joitakin kuriireja, nuoria miehiä enimmäkseen. Varttuneimmat keskustelivat heidän kanssaan, me nuoremmat teetimme heillä saksan aukkotehtäviä, juuri niitä hankalia: der – die – das ja mitä niitä? Luimme ääneen: "Eins, zwei, drei, Guten Morgen Fräulein, vier, fünf, sechs, Guten Tag, wie geht's Herr Klecks?, sieben, acht Gute Nacht, neun, zehn, Auf wiedersehen." Nostin katseeni ja kysyin lähellä istuvalta keski-ikäiseltä saksalaiselta upseerilta: „Heissen Sie Herr Klecks?“ Mies muuttui punaiseksi ja lähti pois. Sanakirjan mukaan Klecks = Jäntti, pilkku, tahra. Reden ist Silber, Schweigen ist Gold

(Sodassa kävi niin kuin kävi. Nyt, aikojen kuluttua, tuntuu oudolta ja mahdottomalta se, että saksalaisaikakin on maallamme ollut, Lapin hävityksineen kaikkineen. Nuori serkkuni oli laivassa, joka upposi törmättyään saksalaisten miinaan v. 1944 Tornion edustalla. Asun täällä tuhkasta nousseelle Rovaniemellä.)

Kasvioppi, eläinoppi, maantieto, biologia

Opettaja Kerttu Salmenperä oli heti alusta lähtien erittäin vaativa, etevä, pätevä, tiukka, jopa ankara. Esitettyään kysymyksensä hän silmäili kotvan aikaa, kuka viittaa, kuka ei. Väärän vastauksen hän muisti jopa vuosien kuluttua. Kuitenkin hän sai oppilaat innostumaan ja yrittämään parhaansa.

Kesällä 1942 piti herätä 30 kasvia ja muoto-opillinen kokoelma; suikea, puikea, sepivä, nyhälaitainen ... Sain kootuksi jonkinlaisen, ja prässäyskään ei ollut hyvä. Arvosanani saavutuksesta oli melko huono. Vuosien ajan näin hänen ilmeestään, että hän yhä muisti asian. Yritin korvata kehnouteni keräämällä ajan mittaan yli 300 kasvia, nimilaput, tiedot ym. En niistä koskaan hänelle kertonut, mutta innostus oli herätetty. Toukka ne lopulta söi. Olisin halunnut kertoa Längelmäen huumaavasta valkolehdokista, Kalevan päivänä kukkineesta leskenlehdestä, Hämeenkyrön maantienojasta löytämästäni kenttäkukonkannuksesta ja Pohjolan nukista. Siellä samaista maantietä kävellessäni näin

F.E. Sillanpään kastelevan kukkia Saavutuksensa pihalla, olkihattu päässä, mustakeltaraitaiset uimahousut verhonaan. Olisin kertonut, jos olisin tohtinut, nähneeni pienen "lumipallon" istuvan oksalla. Se oli pyrstötiainen. Lämpimällä metsärinteellä kasvoi kalliokieloja. Niitä ihaillessani kuului hiljaista hurinaa. Äkkiä jotakin osui poskeeni. Maahan putosi pelästynyt kehrääjä, joka ei kai yleensä liiku päiväsaikaan.

Opettaja oli ihailtu, kaukainen, ei häntä uskaltanut noin vain lähestyä, vaikka mieli teki.

Linnén luokat oli osattava vettä valaen. Kasvien lajien määrittely oli jännittävää. Vaatimattoman saranallisen suurennuslasin avulla se vain oli vaikeaa. Latinankieliset nimet olivat mystisiä, vähän kuin loitsuja: Lapsella bursa-pastoris, Taraxacum officinale, Vaccinium vitis-idaea. Teki mieli päästä Ahveniston harjalle näkemään, millainen on Pulsatilla vernalis. Pitäisi päästä Lappiin, Ahvenanmaalle. "Keltanoiden eri lajit tuntevat vain kasvitieteilijät ja Suomen koulujen oppilaat", sanoi opettaja.

Eläinoppikin oli kiintoisaa hänen opettamanaan. Koulun kokoelmat tulivat tutuiksi. Kasvi- ja eläintentti oli, osata piti. Jälleen olisi ollut palava halu kertoa eläinkokemuksia: Pielisen saarella liikahteli oksistossa keltainen lintu, joka lauloi nimeään: kuha liehuu... Huuhkaja äänteli kuin itkevä lapsi syysillan pimeydessä, kirkkomaan kuusikossa. Kyy luikerteli uimarannalla. Sen nitistimme airoilla hakaten. Varpuspöllö aseman vaahteran oksalla. Puutarhaan, omenapuun alle, kömpi jostakin suuri rupikonna, Sinä se jökötti liikkumatta, ja aina tuli pian sade. Sitten se taas katosi. Lepakot viuhahtelivat syysiltoina pihan vaahteroiden lomassa. talvehtivat ylösalaisin ulkorakennuksen vintillä. Varhain, ollessani seitsenvuotias, sain pitää kesyä Sipikurkea sylissäni. Oulunjoen lohet olivat pientä tyttöä pitempiä ja painavampia. Oli harreja, tonkoja, kilttuja ym. Kaikki olisi pitänyt saada kertoa opettajalle! Kiitettävät arvosanat olivat lujan takana. Vasta lukion ensimmäisellä, silloinen VI, näin ensimmäisen yhdeksikköni. Seuraavana vuonna oli eri opettaja ja eri tyyli. Into lopahti, numero putosi.

Liikunta

Voimistelu oli jäykkää 1-2-1-2, ylös, alas, ylös, alas jne. Tamburiini antoi tahtia, piirissä marssittiin. Juhlasalin lattian siivosivat tytöt ennen tunnin alkua. Voimistelusalissa telinevoimistelun, pelit ja kilpailut. Kaikilla oli sininen voimistelupuku. Köysissä kiipeiltiin, renkaissa riiputtiin, puolapuilla vahvistettiin käsivoimia: taivuta, ojenna, taivuta, ojenna. Heiteltiin kärrynpyöriä, hypittiin hevosen ja hyppyarkun yli, tehtiin siltoja. Opettajina olivat Martta Kaitila ja Aini Hurnonen.

Ulkona oli pesäpallon, yleisurheilua, hiihtoa, kävelyä, luistelua – ensin nurmikset, sitten hokkarit, jos jostakin, esim. lehti-ilmoituksen perusteella, onnistui ostamaan, käytetyt tietenkin. Vain ani harvoilla oli kaunoluistimet ja ihana luistelupuku. Liikunta kotioloissa, pihoilla ja ympäristössä oli varsinaista elämää. Pihaleikkejä olivat seinäpallo, nelimaali, polttopallo, vinkki, ruutu, hyppylauta, peili, muna. valokuvaaja, "lentopallo" (naru verkkona), puujalat, piilo, hippa (Satakunnassa natti), ratakoilla kävely, rosvo ja poliisi, musta mies, pikipata. 10 km:n maaottelumarssi oli keväällä 1941 Ruotsia vastaan. Pitkä

takki päällä ja paperinarupuupohjakengät jalassa aikani oli 1 tunti 30 minuuttia. 10 minuuttia kauemmin olisi saanut mennä; voitettiin! Merkki on tallella! V. 1942 kaikki joutuivat mottitalkoisiin. Lapsetkin pantiin risuja katkomaan ja puita pinoamaan. Kirvesmerkki on tästä muistona.

Polkupyörällä ajon aloitti moni tyttö, minäkin, isän pyörällä ja tangon välistä. Onnistui se lopulta, mutta jatkuvasti olivat polvet ruvella. Suuri onni oli sitten oma naisten pyörä, vaaleansininen, ja siinä oli puuvanteet. Pojat kiusasivat, yrittivät kaataa ja roikkuivat perässä.

Lasten ja nuorten liikunta, työt

Maaseudulla saatiin runsaasti liikuntaa koti- ja ulkotöistä. Kaikki olivat mukana elatuksen hankinnassa. Navettatyöt, kotieläinten hoito, lypsykin, keritseminen, soutu, uistelu ja pitkäsiima, katiskat, verkot. Puutarhan hoito, vihannesmaa, perunan viljely, pellavan kitkeminen ja nyhtämien, tähkien, marjojen ja risujen kerääminen, heinänteko, sadonkorjuu, makkaroiden teko, suolien kääntäminen ja täyttäminen, siirapin ja perunajauhojen teko, veden ja puiden kanto, maton kutominen. pyykinpesu, mankelointi, pikkuveljen kaitseminen. Erikoisuutena oli resiinalla ajelu: Lehmä ja lamma olivat radan varressa lieassa, syömässä. Niitä piti siirtää pari kertaa päivässä uutta ruohoa syömään. Resiinalla lehmän luo – resiina pois kiskoilta- kanki ylös – siirto muutaman metrin verran, kanki maahan, joskus juotavaa eläimelle, resiina kiskoilla ja taas vaivaamaan. Jos juna lähestyi, oli resiina nostettava vikkelästi sivuun ja sitten takaisin. Tämä kaikki onnistui pienenpuoleisen koulutytön voimin, yksin!

V. 1947 pidettiin Suurkisat Helsingissä. Ohjelman harjoittelu ja sitten esiintyminen kuuluvat nuoruuteni kohokohtiin. Stadionin torniin nousimme hissillä. Alas oli tultava ulkopuolisia portaita myöten, koska hissi jumittui ylös. Tornin korkeus on muistaakseni 72 metriä, joten pelotti kauheasti! Kuulutettiin myös lottiin, partioon, voimistelun- ja urheiluseuraan. Liikkuminen omin voimin edesauttoi hyvän kunnon saavuttamisessa, mikä oli edellytys koulunkäynnin sujumiselle. Maalla riitti ravintoa, ja terveinä pysyttiin.

Sota

Kaikki tiesimme, että Kehityksen kirjakaupan ikkunassa oli Euroopan kartta, johon oli Suomen ja Saksan lipuin ja nuppineuloin merkitty, missä rintamalinja kulloinkin sijaitti. Liput siirtyivät aina vain idemmäksi, Suomen kohdalla aina Äänislinnaan asti. Suur-Suomeen uskottiin. Radiosta ja sanomalehdistä saatiin myös tietoja. Sodassa olevat kahdeksan sukulaismiestä kirjoittelivat kenttäpostikirjeitä ja -kortteja: "Täällä jossakin". Paketteja lähetettiin: lämmintä, syötävää.

Aselepo

4.9.1944 solmittiin aselepo. Sinä päivänä olin isäni kanssa käymässä Porissa. Sain Pikku Jättiläisen, teoksen, jota olin jo kauan toivonut. Sn anti oli pohjaton, tietoa tiedon päälle. Se on yhä kirjahyllyssäni, vaikka kannot ovat jo kadonneet. Silloin, sinä syksynä, lähtivät saksalaiset. Alkoi sotakorvausten aika, pula-aika, kulku kohti parempaa. – Kukapa

meistä ei sitä muistaisi? Lentokentällä oli räjäytyksiä, Lapin hävitys.

Joulujuhlan aika v. 1943

Jotenkin oli saatu jostakin lämpimämpunaista kangasta, ja siitä tehtiin minulle kaunis juhlamekko. Ensin oli koulupäivä ja illalla juhla. Ajatus oli sellainen, että koululais-sekatavarajunassa Nakkilaan, juhlamekko ylle, pikkukengät laukkuun ja klo 17 junassa Poriin, odotettuun juhlaan. Koululaisjunapa ei lähtenytäkään. Aina vain vaunuja lastattiin ja tavaroita purettiin. Huomasin kauhukseni, etten ehtisi paluujunalle ja joulujuhlaan. Mitä lienevät muut tehneet, mutta minä lähdin harhailemaan kaupungille. Tuuli vonkui, räntää tulvi kyyneleisille kasvoilleni. Valoja ei ollut missään. Juhlaan en voisi mennä. Tiesin tutun perheen asuvan jossakin vanhan aseman suunnalla, siis sinne! Siellä, piparkakuntuoksuisessa joulukodissa otettiin märkä, surkea tyttö lämpimästi vastaan, annettiin syötävää ja juotavaa. Sain lohtua ja heidän tyttärensä joulujuhlamekon lainaksi; tytön juhla oli vasta seuraavana päivänä! Mekko ylle, äkkiä kadulle juoksemaan kohti koulua! Sinne virtasi väkeä joka suunnalta. Ohjelmaa, tunnelmaa, pukuani ihailtiin ja ihmeteltiin: kauniin sininen, vinoja punaruutuja, kellohelma. Mekko puristi ja kiristi joka paikasta, mutta puvun sisällä oli sen illan onnellisin tyttö! Piirileikkiä hyppelin märät monot litisten, pässinpötkkimät sukat makkaralla, jotka kirvelivät jalkoja. Sitten myöhäisjunassa kotiin. Isä oli lähtenyt tuomaan pukuani viiden junalle, mutta emme kohdanneet, koska olin jo kaduilla harhailemassa. Seuraavana päivänä mekko palautettiin toiseen joulujuhlaan rientävälle ystävällisen perheen tyttärelle. Tunnelma on yhä "käsinkosketeltava" – kiitos Majalle ja hänen vanhemmilleen!

Taidetta ja kulttuuria

Koulussa vieraili taiteilijoita ja muita merkkihenkilöitä, esim. Kerttu Wanne (viulu) ja Astrid Joutseno (piano). Luokkatoverini Raija, viipurilaistyttö, rohkaisi minutkin pyytämään heiltä nimikirjoitukset. Yrjö Karilas, Pikku Jättiläisen "isä", Elli Tompuri, lausuja, taikurit Solmu Mäkelä ja Olavi Airaksinen, Anni Collan, voimistelun tarkastaja.

Magda Aufrichtig, musiikin opettaja, antoi minulle vapaalipun Karhulinnan Strauss-konserttiin. Valtava elämys, elävää musiikkia ja aivan kadun toisella puolella! Joskus kävin myös elokuvissa: Minä elän, Kultainen kaupunki, Ditte ihmislapsi, Sata miestä ja yksi tyttö, Lepakko- ooppera Tampereella, Kersantillekos Emma nauroi? Joulupukki murhattu, Balladi jne. Balladin merenneitolaulun lauloi Kyllikki Iivonen koulun juhlassa. Oli myös viulun- ja pianonsoittajia. Honved Banda -liikuntaesitys, kuviomarssi. Magda Aufrichtigin kuoro esiintyi monet kerrat. Oli hienoa olla mukana. Lauloin "toista ääntä": Juokse porosein, Lähteellä, Soios sorja tiuku, Tuonne taakse metsämaan, Maa on niin kaunis, Jouluyö, Salon ruusu, ja englannin tunnilla Jingle bells, ruotsin tunnilla Mors lilla Olle.

Lukioon siirtyminen

Menin kesällä 1946 kysymään rehtorilta, mistä saisin yksityistunteja matematiikassa. Hän lupautui itse opettamaan, muistaakseni kymmenen tuntia. Hän huomasi heti heikot kohtani, selitti ja opetti ja ilokseni heti ymmärsin. Hän ei edes maksua ottanut ja oli hienoja

ystävällinen persoona. Ei se onni pitkää aikaa kestänyt. Samaa kituuttamista jatkui koko lukion ajan. Opettamisen taito on armolahja. Reksille ikuinen kiitos avusta!

J.W. von Goethe

Luin jostakin: "Ken runouden ei ääntä ymmärrä, hän raakalainen on, ken lieneekin".

Pahalta tuntui, vaikeata todella on runoja tajuta. Menin Porin kaupunginkirjastoon tutkimaan tuon virkkeen luoja, J.W. von Goethen ajatuksia ja elämää. Kirjaston uneliaanhämärässä salissa syvennyin teemaan. Yht'äkkiä

huomasin jonkun muunkin olevan saman aiheen ydintä tutkimassa. Pieni kirjaskorpioni vaelteli kirjan lehdillä ylös – alas – vasemmalle – oikealle, pää aina samaan suuntaan.

Kääntelin sivuja ja tulin takaisin, siellä se oli. Suljin kirjan. Vetäisin kaulaliinastani punaisen langan kirjanmerkiksi. Kun jälleen tulin samaa teosta tutkimaan, tapasin pienen bibliofiilin, aina vain. Jännittävää; mutta entä Goethe? Siellä se lienee tänäkin päivänä ....

Fysiikka ja kemia

Nämä aineet olivat maalaislapsella koko ajan läsnä ja lähettyvillä. Perinteiset työt ja menetelmät, voimat, ilmiöt ym. Teoriaa opittiin koulutunneilla, ja sekalaisia esimerkkejä fysiikasta ja kemiasta ovat seuraavat:

puntari	kirnu	separaattori	pajupilli
kivas	mäntä	kapulalossi	"pirunviulu"
sade	onki	haavi	keksi (uitto)
lumi	koho	verkko	kalaonni allakka/tähdet
jää	uistin	tuulen vastus	luonnon enteet
ukkonen	uuni	tappuri	<u>sään vaihtelu:</u>
pakkasen pauke	kitka	puinti	lierot
keli	narina	sähköpaimen	sammakko
hernekeppi	usva	tervaus	paarmat
viikate	suo	tervahauta	hyttyset
vipu	halla	kitka	kissan heinänsyönti
sirppi	helle	koskenlasku	rusko (tulee sota)
airo	perunakuoppa	päre	<u>mitat:</u>
vesiratas	"voileipien" heitto	puunaulat	kahmalo
keinu	lehmisavu	pikilanka	koura
veräjä	heinäsirkka	päläs	hyppysellinen
pumppukaivo	tikan ääni	jalas	tuuma
vinttikaivo	käen ääni	tinaus	jalka
lähde	palokärki	suova	polvi
uitto	resiina	haasia	kämmen
kaiku	vaihde	hanko	syli

pilvet	kirves	sapilaat	kapea
sateenkaari	pihdit	puntari	hehto
revontulet	vipu	kuokka	kortteli (vetomitta)
suvanto	sorkkarauta	kuoppa (kellari)	vaaksa
koski	hyrrä	lehmisavu	kyynära
virta	hälytyssireeni	savustus	askel
vene	kirkonkellot	palvaus	sylys
uitto	palo-auto	hapatus	naula
mylly	salama	suolaus	silmänkantama
seinäpallo	kaatosade	kuivatus	poronkusema
hyppynaru	rakeet	saippua	peninkulma
kiskolla kävely	kaarnalaiva	suopa	veneenmitta
puujalat	mönkijä (lankarullasta)	värjäys	näppituntuma
ruutuhyppely	tiera	tahrojen poisto	aironveto
pallopelit	tilsa	tuhka	leiviskä
	valjaat		puhde
			kerppu, kerpu
			silmäntäysi (unta)
			pivo

Kansan taitoja

Vanha kansa, kouluja käymätön, osasi selviytyä jatkuvista vaikeuksista sodan, tuhon, vainolaisten ja tautien, petojen ja vaarojen uhatessa. Taidot olivat tarpeen sota- ja pula-aikana. Nämä osattiin maalla, mutta miten kaupungeissa? Lapset olivat mukana kaikessa, tekemässä, auttamassa ja oppimassa, vaivoja säästämättä. Niin selviydyimme, niin autoimme maatamme. Saimme käydä koulua. Vanhemmat mahdollistivat lastensa pääsyn opintielle, ja opettajat sysäsivät eteenpäin, milloin lempeästi, milloin ankarasti, ja menestymätön sai erota.

Isien ja äitien taitoja, joita meilläkin kotona osattiin:

Ja paljon muuta. Mistä tämä oppi? Elämästä.

mankeli	kirjansidonta	valokuvien
reki	maalauk	kehitys kattilan
keikka	tapetointi (liisteri)	tinaus
nahan	sähköjen	monenlaiset leikkikalut
parkitseminen	asennus	koirankoppi
saavi	makkarat	puutarhakalusteet
kiulu	pellava (alusta	linnunpönttö
punkka	loppuun) siirappi	lintulauta
k i r n u	ratsupaikat	luudat
p y t t y	rukkaset	vispilät
k e i n u	puolipohjat	leipälapio
t u o l i	potkulauta	pelkka
p ö y t ä	sukset	ymppäys
kirjakaappi	sauvat	säilöntä
kukkapylväät	tallukkaat	tuokkoset
lampetit	jalkojen	ropeet
kottikärryt	hierontalaite maton	tee vadelman/mansikan
työntörattaat	kutominen kankaan	lehdistä/kannoista kahvinkorvike
monet työkalut	kutominen	voikukan juurista, sikurista,
lampunvarjostin	keritseminen	juivistä paahtamalla
katiska	villa langaksi,	
pitkäsiima	pukineeksi kalakukko	
u i s t i n	lanttukukko	
r u u h i	rieska	
a i r o t	sultsinat	
potkulauta	karjalanpiirakat	
	limput, mämmi	

Englanti

Unohtumattomia opettaja lienee ollut maisteri Aira Thölberg. Hän oli ilmiö. Jo etukäteen tiedettiin hänen olevan ankara, vaativa, pelottava ja taitava. Lukion alkaessa alkoi myös A:n opetus (A = Akka). Joka päivä oli tunti englantia, perjantaina kaksi, yhteensä seitsemän tuntia viikossa. "George the sixth is the present king of England", äännettiin loppumattomiin. A. lähestyi peili kädessään, hyvä ettei kieleen tarttunut. Learn English 1 ja II, kielioppi täynnä lisähuomautuksia kului kappaleiksi vuosien mittaan. Uusi oli ostettava. Pari kertaa viikossa tuli radiosta English by radio. Se oli huomiseksi läksynä. Monesti en ehtinyt junalta kotiin ajoissa sitä kuuntelemaan. Kokeita ei ilmoitettu ennakolta. Yks' kaks' oli "a little exercise", siis koe. Shelleyn ja Keatsin runoja. Shakespearen näytelmiä, biliasta jotakin, lauluja, saneltuja juttuja, reproduktioita, Punch-lehden kuvia vitsejä, Houses of Parliament, jne. jne. A. oli koulun opettajana jo v. 1928. Missä ihmeessä hänet oli koulutettu? Hän oli kymmeniä vuosia ajastaan edellä. Onko vielä kukaan missään moista lähes yli-innostunutta opettajaa? Mistä hän energiansa ammensi? Major Grant, vieraileva britti, helpotti hiukan; sai ajatella omiaan, kun Major kertoi sotamuistojaan viiksiensä lomasta.

A. oli myös pianisti. Laulettiin lauluja: Drink to me only with thine eyes, God save our gracious king, Greensleeves (Alas my love, you do me wrong ...), Gingle bells, Abide with me fast falls the eventide. A. säästi juhlasalin flyygelillä. Lontoon kartta piti osata. "London Bridge is falling down". Paljon opittiin, paljon on unohtunut, mutta ei A.! Hyvän pohjan saimme siitä "hevoskuurista". Minun piti ääntää sana "thoroughly". Ei miellyttänyt A:ta. Hän lähestyi narkästyneenä, punaisena, pysähtyi eteeni, sulki silmänsä ja parahti: "Hautaan minä joudun sinun takiasi, hautaan", ja poistui huokaillen. Hän ei voinut käsittää sitä, että joku ei jaksaisi tehdä kaikkea voitavaansa jalon kielen takia. Pelko sai kielen kangertelemaan. "Siviilissä" hän kuului olleen mitä herttaisia ja sydämellisin henkilö.

Kirkkohistoria

Oli toinenkin ankara opettaja, pastori Paavo Tarna. Kirkkohistoria on tulvillaan nimiä ja vuosilukuja. Jos kokeessa pienikin asia oli väärin, koko vastaus hylättiin. Hyvämuistiset menestyivät tietysti parhaiten. August Herman Francken päätös ryhtyä munkiksi oli osattava päivälleen, tunnin tarkkuudella! Monikohan vastasi reaalikokeessa kirkkohistorian kysymyksiin?

Yhtä ja toista kouluvuosilta

Terveystila oli puutteesta huolimatta hyvä, varsinkin maalaisilla. Kouluterveydenhuoltoa ei ollut. Jos muistan oikein, ainoa toimenpide oli se, että voimistelunopettaja mittasi pituuden ja painon ja joskus merkitsi muistiin "vitaalikapasiteetin", s.o. sisään- ja uloshengityksen eron senttimetreinä. Sain käydä koko kouluajan terveenä. Joskus kiusasivat paiseet ja ajokset. Niitä taltutettiin vetolaastarilla, jossa oli pihkaa. Kipeät ne olivat, mutta kouluun vain mentiin.

Jos ajattelin jäädä kotiin jostakin syystä, oli isäni kommentti lyhyt: "Luulotauti" tai "Rykimällä yskä lähtee" tai "Elämän velttoutta". Muutaman kulkutaudin sairastin kesälomalta. Kolme kertaa kahdeksassa vuodessa olin yhden päivän poissa. Isän merkintä poissaolovihkoon: "Vilusta", "Vähän kuumetta" ja "Matkalla rehtorin luvalla". Se olikin sota-ajalle tyypillinen matka: Nuori enoni oli saanut tuntemattoman sotilaan paketin "sinne jonnekin", Kiestinkiin muistaakseni. Alkoi kirjeenvaihto Kaakkois-Suomesta kotoisin olleen talontyttären kanssa ja ennen pitkää, itsenäisyyspäivän aikaan 1946, vietettiin häät. Matkaan tarvittiin lisäpäivä. Häät olivat pula-ajasta huolimatta komeat. Aamuun saakka tanssivat, mutta "mie vain pankolla makasin", s.o. nukuin uunin päällä juhlatuvassa jenkan ja polkan jytkeessä. Enosta tuli isäntä koko eliniäkseen.

Juna, koululaisten toinen koti

Aamu aamun jälkeen kokoonnuttiin Nakkilan asemalle. Meitä oli parikymmentä, matkaa Poriin n. 20 km. Noin klo 7.00 oli hyvä olla paikalla. Juna oli pitkä sekatarvarajuna. Höyryveturi puuskutti vetojuhtana. Vaunuja saattoi olla kymmeniä, hännillä kolme keisarinvallan aikaista kulunutta ja piintynyttä matkustajavaunua sekä konduktöörivaunu. Aamupimeässä rynnättiin vaunuihin hyvän istumapaikan toivossa. Paras paikka oli keskellä vaunua sijainnut kaminavälikkö klapilaatikkoineen. Siihen mahtui pari, kolme

henkilöä lämpiämään. Pimeässä istuttiin yleensä luokittain, tytöt ja pojat eri joukoissa. Sota-aikana ei vaunuissa ollut valoa, tai se oli sinisellä himmennetty jonkinlainen kaasulamppu. Kova pulina kävi. Tehtäviä ei nähnyt tarkastella. Friitalan nahkatehdas ei ollut koskaan pimeänä. Sen kohdalla tempaistiin avoin kirja ikkunaa kohden ja saatettiin ehtiä katsoa jotakin kiperää läksykohtaa.

Keksittiin muuta ajankulua. Kyseltiin arvoituksia, kertotaulua, laulun sanoja. laulettiinkin joskus. Päivänvalon aikaan pidettiin tietokilpailuja, opeteltiin nimipäiviä kalenterista, piirrettiin hirsipuuta, mökkiä ja muuta pikkutehtävää kynän ja paperin kanssa, paperinukeille tehtiin pukuja. Oli piirustuskerho, tehtiin käsitöitä, pelattiin korttipelejä, suunniteltiin partiokokouksen ohjelmaa, morsetettiin jne. Iltapäivällä pantiin eväät tasan. Niin saattoi flunssa tai sikotauti tarttua ja tarttuikin.

Eräs tyttö ei millään tahtonut herätä aamujunaan. Kotiväki häntä herätteli, pyyhki märältä rievulla kasvoja, jopa nosti hänet uunia vasten pystyyn. Lopulta hän juoksi kirjat kainalossa asemalle. Veturimies tiesi

tilanteen ja saattoi peruuttaakin pitkän junan, joskus odotteli ja soitteli vihellyspillillä. Niin saatiin tyttö mukaan. Muuta junaa ei tunteihin kulkenut.

Samassa junassa matkusti usein henkilöitä, joilla oli paketti liha tai voita, kerma- tai maitopurkki kaupunkiin vietäväksi sukulaisten korttiannosten jatkeeksi. Joku saattoi myös yrittää vaihtaa elintarvikkeita johonkin tarpeelliseen tavaraan. Saattoi sattua niin, että sotapoliisit tulivat ja kyselivät, kenen ne paketit tai purkit olivat. Eivät tietenkään kenenkään, ja niin ne takavarikoitiin. Koululaukkuja ei tutkittu.

Joskus joku oppilas kulki vaunusta toiseen ja ilmoitti; "Tuolla toisessa luokassa on Tauno Palo!" Yht'äkkiä monelle tulikin asiaa sinnepäin, ja siellä hän istui, ilmielävä palavasilmä, Tauno Palo Sylvi-rouvansa kanssa. Monestikin teimme matkaa yhdessä romanikuninkaan Hagertin ja hänen vaimonsa kanssa. Mieluista oi, jos junassa oli rintamalle menevä tai sieltä lomalle tuleva sotilas harmonikkoineen. Metsäkukkia, Elämää juoksuhaudoissa, Äänisen aallot, Kodin kynttilät, Eldankajärven jää ja vaikka mitä muita kuultiin.

Surun päiviäkin oli. Usein, kun palasimme koulusta, oli aseman laiturilla tuotu sankarivainajia, oman pitäjän miehiä. Nimi oli kirjoitettu pahvinpalaseen tai puulevyyn. Eräs vainaja oli asemapäällikön Nils, Nisse, jonka hyvin tunsimme.

Joitakin vaaratilanteitakin pääsi sattumaan vuosien mittaan. Eräänä aamuna junan saapuessa hiljalleen asemalle luiskahti muuan koulutyttö laiturin ja kiskon väliin vaunun pyörien kohdalla. Vieressä seisonut mies sai pidellyksi tyttöä paikallaan niin, ettei hän jäänyt pyörän alle. Pelastus tuli viime tingassa. Toisen kerran aamupimeässä kaksi koulutyttöä seisoivat avoimella vaunun portaikkotasanteella. Juna kulki eteenpäin, mutta portti oli jäänyt auki ja tyttö nojasi olemattomaan porttiin pudoten junasta hankeen. Toinen tyttö jäi kyydistä seuraavalla asemalla, Ulvilassa, ja palasi rataa pitkin katsomaan, miten hänen ystävänsä oi käynyt. Ei hätää. Sieltä pudonnut käveli kirjat kainalossa. Enkelikö varjeli?

Eräs lyseolaispoika heitti monesti salkkunsuun junasta kotinsa kohdalla ja monesti hypätä roiskautti sinne radan varteen. lentäjä hänestä tulikin, sukunimikin oli linnun nimi.

Pojille tapahtui paha onnettomuus 1944 keväällä. Usein istuskelimme junan portailla jalat miltei maata viistäen. Kiellettyä se oi, mutta kuitenkin istuttiin. Lentokentän kohdalla olivat saksalaiset sijoittaneet leveitä lautarakennelmia ratapenkkaa vasten, varmaan lastausta tms. varten. Kaksi poikaa putosi portailta, sillä jalat olivat osuneet niihin rakennelmiin. En muista, pysähtykö juna, mutta pitkä sairaala-aika pojille tuli luunmurtumien takia. Saksalaiset tietävästi korvasivat kustannukset. Muutamat opettajat taisivat käädyä poikia opettamassa sairaalassa. Toinen pojista oli luokkatoverini, toinen naapuristamme, tien toiselta puolelta. Vielä seuraavana syksynä naapurin poika liikkui kainalosauvojen avulla. Muistan sen siitä, kun syysilloin oltiin rosvoa ja poliisia leikkimässä, ja poika leikki vikkellä sauvoineen.

Koulumatkani oli vain noin 200 m:n koivukuja. Kävelin laukkuineni tien laitaa ja takaa ajoi nuori hevostmies rekineen suoraan päälleni. Kovan rytinän jälkeen hevonen pysähtyi, ja huomasi olevani maassa hevosen takajalkojen ja reenin etuosan välissä, aisojen sisäpuolella. Kömmin jaloilleni, ajomies heilautti suitsien perillä hevosen vauhtiin eikä jäänyt kyselemään vointiani. Kotona lepäilin ja voivottelin muutaman tunnin ja parin ennalleni.

Tenttiaikana ajoin silloin tällöin polkupyörällä n. 20 km:n koulumatkani. Aamulla oli vastatuuli, iltapäivällä myös. Porissa ylitettiin vain asema-aukio asemalta koululle, mutta kyllä siinäkin tuiversi. Joskus viivyteltiin, jotta myöhästyttyisiin. Sain matkustella paljon. Kotimaa tuli tutuksi. Linnat kertoivat historiaansa. Ennen sotia kävin Viipurin linnassakin. Tornista katsellessa huimasi. Sain soutaa Pielisen poikki Kolille, olen laskenut Oulujoen vapaita

koskia, nähnyt Pohjanmaan lakeudet ja Sisä-Suomen kauniit maisemat. —"Porkkalan tunneli" oli mystinen elämys, sillä sai olla hetken "ulkomailla". Toinen unohtumaton kokemus oli nähdä Kemin kaupungintalo saksalaisten jäljiltä: Varmaan yli kymmenkerroksinen tornitalo valtava aukko kyljessään, mutta se ei kuitenkaan katkennut. Tämä herätti kiinnostusta kaikkialla. Rovaniemelle ei päästetty. (Tänä vuonna 2.9.2010 löytyi Rovaniemen Yhteislyseon pihalta maata kaivettaessa saksalaisajan puolimetrinen ammus. Tuhannet ja taas tuhannet oppilaat ovat sillä pihalla kävelleet, juosseet ja hyppineet, myös molemmat poikani. Ammus, todistuskappale 66 vuoden takaa lapin tuhosta, vietiin jonnekin erämaahan tuhottavaksi.)

Vielä koulumatkoista

Joskus konduktööri salli muutaman koululaisen matkustaa konduktöörivaunussa. Ikkunat olivat sielläkin pimennetyt, mutta muutama lamppu oli. Siellä saattoi silmäillä läksyjä mukavan lämpimässä. Toisinaan oli matkustajana koira häkissä. Sille annoimme eväistämme palasia.

Rautatieläistyttö sai mennä asemapäällikön ja junanlähettäjän konttoriin viemään isän virkakirjettä tai kysymään, kuinka kauan juna on myöhässä vai tuleeko ollenkaan. Usean

kerran sain kyytiä myös veturissa. Siellä lämmittäjä mätti paksuja halkoja kauheaan pätsiin, lakkaamatta. Tuuli vonkui ympärillä, veturi vislasi ja kolkutti kelloa. Kova puuskutus kuului höyrykoneesta, kiskoista tasaista kolinaa. Aina joskus pääsin erään tytön kanssa lumiauraan. Se oli valkoinen vaunun tapainen, jonka laitteisto heitteli lumet korkeina kaarteina kohta puolta.

Juhlallisin hetki oli se, kun ratainsinööri tuli tarkastamaan isäni vastuualuetta, 30-50 km:n verran rautatietä. Isällä oli kaksirivinen pitkä takki, päässä koppalakki ja jaloissa hänellä oli kiiltävät, haitaripoimuiset jatsarit. Juhlallinen tapaus! Insinöörin kulkuneuvona oli rata-auto, Ford-mallinen, neliskanttinen, kiskoilla kulkeva. Kun rataherra poikkesi kotiini kahville (jos sitä oi) hän suvaitsi minun joskus tulla mukaan. Sitä uljaampaa kyytiä en ole koskaan saanut!

Toisinaan ostettiin Porin aseman kioskista yhteinen Hemmets veckotidning tai Allers, ehkä Husmodern, sitten der Spiegel, mahdollisesti Stern. Ei niistä paljon ymmärretty, mutta ainakin uskoimme näyttävämme oppineilta!

Kerran kudoin junassa pikkuveljelleni lapasta. Lähettyvillä istui pari nuorukaista. Muuan sanoi: "Tost mää tairan akan ottaa, kun se kutoo." Pelästyin kovasti ja luikin tieheni. Olin ehkä 12-vuotias.

Suksia ja luistimia piti kuljettaa painavan koululaukun lisäksi. Reppua ei käytetty, ei pitkiä housuja. Takki ja hame yllä urheiltiin.

Koulun auttamiseksi kerättiin ja kuljetettiin paperia, sanoma- ym. lehtiä. Sain kokoon 113 kg, josta tuli palkinnoksi Mary Marckin kirja "Katyn myöhemmät toimet".

Paluumatkalla vilkaisin aina ikkunasta, oliko koti tallella, ja olihan se, onneksi. Pieni koirani Jehu, jonka sain 6-vuotissyntymäpäivälahjakseni Pohjois-Karjalassa, kipitti vastaan, kissa Riku istui portilla, pikkuveli vilkutti ikkunassa. Kurkisten navettaan, sieltä tervehdittiin erilaisin äänin, ja sitten sisälle. Jos oli leivontapäivä, äiti oli jättänyt taikinaa, jotta sain pyöritellä pullia ja pullapoikia. Oli lämmintä, monen monet kotipuuhat odottivat, harrastusta oli jos jonkinlaista.

Puutetta

Jokainen 1940-luvulla elänyt muistaa kauppojen tyhjät hyllyt. Vaikka vaatekortissa olisi pisteitä ollutkin, ei ollut mitä ostaa. Puuvillatehtaan jonoon riennettiin varsinkin kesäaikaan jo aamuyöstä, meiltä päin monesti kuorma-auton lavalla matkustaen. Saalis oli yleensä niukka: milloin metri sideharsoa, leveätä silkkinauhaa tai pala alusvaatesatiinia.

Kirkon kupeessa asuivat Tynin sisarukset, joilla oli ollut joskus kauppa. Tiedettiin heillä olevan kankaita, mutta he eivät halunneet myydä. Joskus piti istua ja suostutella Mantaa useita tunteja. Lopulta hän antoi periksi ja myi metrin, pari aivan hyvää leninkikangasta, josta sitten ompelija valmisti juhramekon. Samoin hän lainasi omaa nuoruudenaikaista pukuaan tytöille penkinpainajaisasuksi. Siis, jos joku jaksoi sinnikkäästi pyytää. Isän takista

tehtiin takki, isän hatusta hattu. Amerikan-täti lähetti vaatteita, joista sai aivan hyviä mekkoja ym., kunhan ensin ratkottiin. Surullista kyllä, mutta kiltti Brita-tätini kuoli isänmaan palveluksessa saamaansa sairauteen v. 1944. Hänen vaatteensa jäivät meille, minulle. Sain jakkupuvun, oviverhoista tehdyn. Se oli harmaata villaa. Takin vuorista tuli erinomainen pusero, saksalaisen manttelista 3/-takki. Kirjeenvaihtotoverini, ruotsalainen Linnea, lähetti minulle 200 g valkoista villalankaa, kun vähän vihjaisin. Kudoin siitä pitsineulepuseroa, mutta lanka ei riittänyt hihoihin. Vili-pässin langalla jatkoin. Hihat huopuivat pahasti, mutta vuosikausia kuitenkin puseroani pidin.

Kotipellavasta tehtiin kangasta ja kankaasta jakku ja hame. Jos muoti vaati, että oli oltava villaiset tai pellavaiset pitsineuleiset polvisukat, niin nehän tehtiin. Monojen päälle käännettiin pelkät sukan suut, lenkki vain jalan alle. Tiepuomia vartioi kopistaan Karjalan evakko Anna. Hän osasi kutoa särensuomikkaista. Istuin kopissa opissa, ja pian olivat erikoisneuleiset sukansuut, monojen väriin sointuvat, valmiina. Ylioppilasnylonit sain tädiltäni USA:n länsirannikolta. Ne kestivät monta vuotta.

Kotona ratkottiin, käännettiin, yhdistettiin, purettiin, värjättiin, saatiin lumpuista lankoja. Oli koirannahkarukkasia, kissanmuhvi (ei meillä), kanilakki, lammaslakki, turkikset niistä, oravalakki ja tietysti paperikangaspukineita ainakin osittain. Kuminen sadetakki oli yllä poudallakin.

Minulla oli ollut 2-3-vuotiaana vaaleanvihreä neulemekko. Hajotin sen ja ompelin siitä koneella nilkkasukat. Ne näkyvät luokkakuvassakin! V. 1947 tilanne vähän helpotti. Vallitsi new look, siis kellohelma aika alhaalla. Sininen silkkipuku, lievästi valkoruutuinen, oli unelmieni täyttymys. Joskus, jos kangasta sai, ommella hurautettiin puolihame, kuminauha vain vyötärölle.

Kenkinä oli kotilampaan tai –vasikannahasta saappaat ja puupohjien päälliset, meijeripuukengät. Niitä sitten niiteillä ja levyillä raudoitettiin. Voi sitä kolinaa koulun käytävillä! Monotkin olivat puupohjaiset. Niihin tarttui lumi ja jää. Kumiromua keräämällä sai kansanhuollosta halstooptien ostoluvan (=lyhytvartiset saappaat). Niistä tuli musta, kipeä raita pohkeisiin. Tallukkaitakin yritettiin tehdä jätekankaista ompelukoneella tikaten. Ne eivät oikein onnistuneet.

Ylioppilasvaatetus oli ajankohtainen hankinta v. 1949 heti kirjoitusten tulosten saavuttua. Kävelypuku sen oli oltava. Tynin Manta ei myynyt kangasta, eikä kaupoissa ollut mitään. Äitini kanssa kävimme pyytämässä paikkakunnan kahdelta räätälistä, saisimmeko ostaa noin kaksi metriä sopivaa kangasta. Ei saatu. Matkustelimme väliä Pori –Tampere – Rauma –Turku, ja aina sama tulos. Lopulta toinen kotipitäjän räätäleistä suostui vastahakoisesti tekemään yo-pukuni harmaasta miesten housukankaasta, jota oli alunperinkin ollut hänen hyllyssään. Puserokangastakaan ei saatu. Naapurin tyttö lahjoitti kankaan ja ompeli siitä minulle puseron. Kengät sain aika helposti paikkakunnan pienestä nahkaverstaan myymälästä. Ne olivat vaaleat mokkasiinit, aivan hyvät, mutta narisivat joka askeleella. Kaadoin niihin vettä ja kävelin ojissa sen narinan takia. (Ennen

vanhaan moni oikein halusi "narua" pieksuihinsa. Siitä oli maksettava lisää.) Yo-lakki ja lyyra hankittiin, ja tyttö oli valmis juhliinsa v. 1949.

Kansainvälisyyttä 1940-luvulla

Monella meistä oli kirjeenvaihtovereita ulkomailla. Partiolaisille tuli lähetys Norjasta. Sain paketin oslomalaiselta hovioikeuden neuvoksettarelta, rouva Ruthilta. Paketissa oli kalanmaksapasteijaa, munapulveria ja juustoa. Monen monta pakettia sain. Kiittelin häntä ruotsiksi, hän kirjoitti noraksi. Sain lehtiä, kansanlaulujen yms. nuotteja, kalasäilykkeitä, jotain hilloa. Toinen norjalaisrouva, apteekkari, rouva Rigmor, lähetti paketteja.

Jotakin kautta olivat osoitetietoni joutuneet kenties johonkin kansainväliseen koululaislehteen. Alkoi tulla kirjeitä. USA:sta kirjoitti Gordon, Jaavalta Paul, Ruotsista Ellen ja Linnea, Hollannista Jan saksaksi. Ruth-rouvan ja Janin kanssa kirjoittelin vuosikausia.

Samaan aikaan, kun kävimme koulua PSYL:ssä toimi Itä-Karjalassa 112 suomenkielistä kansakoulua. Opettajia oli 330, oppilaita lähes 10000. Kaksi opettajaani kansakouluajoilta oli monta vuotta siellä työssä. Sieltä jostakin tarjottiin kirjeenvaihtoveria. Ei sieltä vastausta tullut. V. 2002 ilmestyi kirja Suomalainen kansakoulu Itä-Karjalassa ja myöhemmin Valkoiset sivut -oppikoulu Äänislinnassa. Kirjoittaja oli Martti Hölsä. Lähes 60 vuotta asiasta vaiettiin. Erään siellä opiskelleen oppilaan olen tavannut.

Penkinpainajaiset 24.2.1949

Pitkät puvut, frakit, silinterit ja hopeapäiset kepit. Luokkahuone muutettu toiveluokaksi: sohvia, nojatuoleja, taidetta, matto. Opettajalle kurja puupulpetti, lukujärjestys taululla Major Graatin takana. Hämärästi erottuu: saksaa, huusholliikkaa, lenkki, ex tempore, sallitut levyt, painonnostoa, "Löydetty jäniksen käpälä, periä saa ..." Ajelulle yli kymmenellä vossikalla, lunta ei ollut riittävästi rekiajeluun. Sijoittelu aakkosjärjestyksessä. Juhlahahvittelaisuudessa laittauduimme, Raija H. ja minä, Vollun viereen. Keskusteltiin henkevästi. V. kysyi: "Mitä tytöt lähtevät opiskelemaan?" Vastasimme: "Suomea Turkuun tai Helsinkiin." V. loi meihin lempeän, sinisenharmaan katseensa lausuen: "Älkää, tyttörukat, lähtekö niitä vihkopinkkoja korjaamaan." Siihen haihtui haaveemme, kuuden sanan ammatinvalinnanohjaukseen. Unohtumaton päivä huipentui iltaan Pirkko ja Pertti Hellemann kauniissa kodissa Friitalassa.

Ylioppilaskirjoitukset 1.-12.4.1949

alkoivat aineella. Eväitä ja juotavaa oli silloinkin mukana. Hedelmiä oli jo tullut maahan, mutta niitä sai vain kaupunkilaisten ostokorteilla. Anna-Liisa -ystäväni antoi minulle appelsiinin. Kymmenisen vuotta oli kulunut ilman sitäkin herkkua. Söin sen kokonaan, kuorineen, siemenineen, niin ihmeellisen hyvä se oli! Sitten vain kirjoittamaani

Reaalikoe pelotti: kymmenen kysymystä pari- kolmekymmentä senttimetriä korkeasta kirjapinosta. Yksi täysosuma tuli: Kalojen vaellukset. Olin juuri aikaisemmin kirjoittanut kotiaineen samasta asiasta. Niinpä kirjoitin koko aineeni sanasta sanaan koepaperiin,

varmaan pari sivua. Muihin kysymyksiin vastasin vähemmän. Kielten kokeetkin selvitettiin. Myöhemmin Mikko M-H. sanoi: "Rahkonen se yrittää palstamillimetreillä ylioppilaaksi." Olivat kenties keskustelleet kalojeni vaelluksista.

Sitten tulokset, Gaudeamus igitur, ruusut ja Teatteriravintolassa juhla. Aamuauringon paisteessa joku pojista käväisi suihkulähteessä, toinen ratsasti Äestäjäpatsaan hevosella. Aamujunalla Nakkilaan, me kaikki kaksi kotipitäjän ylioppilasta, Jaakko U. ja minä. Ruusuja sankarihaudalle, Jaakon isän graniittilaatalle. Hänet oli siunattu kentälle jääneenä. 4.10.1944 ajoi laiva miinaan Tornion valtauksessa mukanaan Reino-serkkuni. Hänellekin ruusu.

Koko kouluaikamme elimme sodan varjossa. Vakautta ja uskoa paremmasta loivat pelkästään omalla persoonallaan hyvät opettajat, erityisesti rehtori Viljo Heinonen ja Volmar Teräskallio. Suomenopettaja, Vollu, V., oli nähnyt Eino Leinon lierihattuineen ja viittoineen. Hänen mielestään "95% E.L.:n runoudesta on kevyttä leikittelyä, mutta viisi prosenttia todella painavaa ja arvokasta." Vollu opetti opettamatta, istuskelemalla pöydällä, kertoilemalla sotajuttuja, liikuttuneena ja eläytyneenä Kalevalan Ainon ja Kullervon kohtaloihin, antamalla meille ohjausta hyvään kielenkäyttöön. Silloin tällöin ilmestyi ainevihon marginaaliin pienet, sirot kirjaimet, hs, huono sanonta. Nolotti, jos niitä näki. Hän osasi kannustaa. Hän siirsi kulttuurista ja kiinnostusta omaan kieleemme. Emme aavistaneetkaan, miten vähällä olimme menettää kieleemme, vapautemme.

Turvallinen koulu jäi taakse, mitä edessä?

Piirustus, käsityöt ja musiikki olisivat saaneet jatkoa läpi kouluajan. Latinankieli olisi ollut tarpeellinen (latinan pro), puhe- ja esiintymistaito. Jos musiikkia ei koulussa ollut liiemmästi, sitä enemmän sitä oli muussa elämässä. Osa sen ajan lauluista oli pitkään kiellettyjä, osa ei: Lili Marlene, Kodin kynttilät, Elämää juoksuhaudoissa, Erika, Kaarina, Edelweiss, Jääkäriin morsian, Siunaa ja varjale meitä, Sillanpään marssilaulu, Eldankajärven jää, Röhönranta, Iso lita, Vartiossa, Sinäkö, äiti?, Äänisen aallot, Kielon jäähyväiset, Balladi ja nuori merenneito, Kaunis Karjala, Jääkäriinmarssi, Oi, kallis Suomenmaa (sankarihautajaisissa, kunnialaukaukset), monet marssit, saksalaiset Schlagerit, Heimat, deine Sterne, Puolanmaassa, Krakovassa, Sotapojat marssii, katukivet kilkkää, Anna-Maija, Irmeli, Äänislinnan kirjeenkantaja, Sua vain yli kaiken...

Selviytymistä

Sodan aina vain jatkuessa totuttiin niukkuuteen. Korttiannokset eivät olleet monestikaan riittäviä, oli keksittävä keinoja selviytymiseksi.

Ruokaa

Kauppoihin tuli joskus Tanskasta Mes-juustoa ja voita. Juusto oli oudonmakuista, ruskeata, ja voi maistui härskiintyneeltä. Hedelmiä ei saanut ollenkaan. Oli kuitenkin oman puutarhan omenat ja viinimarjat, metsän marjat ja sienet. Isäni tiesi hyvät karva- ja haaparouskupaikat. Sieni-sipulikastiketta syötiin jatkuvasti perunoiden kera. Kirnu, mätä ja pytyt tehtiin kotona. Kermaa koottiin suureen lasipurkkiin ja sitten kinnuttiin.

Kansanhuoltoon oli luovutettava viljaa, voita, lihaa ja villoja yleiseen kulutukseen ja rintaman tarpeisiin. Sokerijuurikkaita viljeltiin, ja niistä saatiin siirappia. Myös porkkanoista ja pihlajanmarjoista tehtiin siirappia. Perunankuoretkin jauhettiin perunajauhoiksi. Sokerin korvikkeena oli sakariini ja dulsiini. Kylään otettiin mukaan omat sokerit hyvin kauan. Kananmunat säilöttiin lasipurkkiin vesilasi-nimiseen aineeseen, jota saatiin apteekista. Punajuuri ja lanttu korvasivat lihan. Niitä paistettiin.

Kansanhuollosta sai sokerin, munien ja jauhojen ostoluvan, jos oli juhlat, häät ym. tulossa. Häissä sai jäätelöäkin. Pian sitä osattiin valmistaa kotonakin.

Kahvinkorvike, sittemmin vastike: paahdettiin voikukan juuria, juolavehnän juuria, sikuria ja sokerinjuurikkaita, ruista, ohraa. Makeisiksi kuivattiin ohuita omenanviipaleita. Ne pujotettiin lankaan ja kuivattiin esiin. liedon yläpuolella. Vesirinkelit olivat jatkuvasti vadelman- tai mansikanlehtiteen "nisuna". Kotona viljelty vilja jauhettiin läheisessä myllyssä jauhoksi tai suurimoiksi. Pelkkää vehnää laitettiin vain joulupullaan. Mylläri antoi lakaista myllyn lattialle pudonneita jyviä ja akanoita kanoille vietäviksi.

Kala- ja lanttukukka oli tavallista ruokaa. Tehtiin rieskaa ja sultsinoita ja karjalanpiirakoita. Sultsinoille piti olla puuveitsi, jolla ohuet taikinakuoret paahdettiin keittolevyllä liedellä, voilla voideltiin ja riisiä täytteeksi. Karjalanpaisti hautui uunissa. Sen teki aina isä.

Haukea ja norssia kuivatettiin kapakalaksi. Kani- ja kanapaistia en pystynyt syömään, en millään, sikaa jotenkuten. kun hankittiin porsas, sitä ei saanut rahalla ostaa, vaan koko perhe lähti maataloon talkoisiin, perunannostoon tai puintiin avuksi. Ilta pimeni, kun kotiin palattiin porsas mukana. Lehmälle ja lampaille syötettiin selluloosaakin ruoan jatkeeksi. Kaikki maataloustyöt tulivat tutuiksi, kerhoneuvoja kulki antamassa ohjeita. Maalla ei ollut hätäpäivää, kaikki osattiin, kaikki tehtiin.

Joissakin taloissa oli työvoimana sotavanki. Moni vanki osasi leipoa paksua ja painavaa "ryssänlimppua", jota sai osaakin. Muutamat punoivat tavattoman taitavasti heinänkoreista hienoja rasioita tai valmistivat oivallisia koreja tai vasuja pajusta.

Läheisessä sauna-leivintupa-pyykkituparakennuksessa leivottiin näkkileipää rintamalle. Vanha, kymmeniä vuosia käyttämättä ollut uuni oli sisältä luhistunut, arina kuopalla. Se piti korjata. Korjaajat esittivät minua menemään uuniin laastia levittämään, pieni ja laiha kun olin. En uskaltanut, mutta vähän vielä pienempi Väinö ryömi uuniin ja paikkasi arinan laastilla. Vuosien ajan lotat ja muut kylän naiset leipoivat ja paistoivat siinä leipää sotaan.

Kaikenlaista tehtiin talkoilla. Seurantalolla oli lottien käsityö- ja ompeluiltoja. Kerittiin lankaa jalkapallon kokoisiksi keriksi, kudottiin kypäräanaluslakkeja, polvenlämmittäjiä, sukia ja ampumakäsineitä (etusormi erilleen). Oli ohjelmaa, laulettiin.

Kunnanlääkärin sukulainen, Sibelius-akatemian sellonsoiton professori Arvo Laitinen oli evakossa talvisodan aikana naapurissa. Hän perusti lapsikuoron, jossa oli varmaan parikymmentä laulajaa. Lauloimme juuri julkaistun Suomalaisen rukouksen (T. Kuusisto,

Siunaa ja varjele meitä, sanat Uuno Kailas), Sillanpään marssilaulun, kotikontujen tienoita tervehtien, Laitisen omia sävellyksiä, Espanjalaisen falangin hymnin (Katse päivään päin on multa varmaan, kun vaivun kerta kuolohon) ja muitakin. Professori Laitinen alkoi hankkia meitä, lääkärin tyttärtä ja minua, Markus-sedän lastentunnille laulamaan. Ei se toteutunut, sota päättyi — vähäksi aikaa — ja Helsingin evakot palasivat koteihinsa. Erikoinen muisto siitä vain jäi.

Kotielämää

Vaatetuksesta seuraavaa: Kaniturkkiin tarvittiin 40 nahkaa. Ne lähetettiin Tampereelle, kai, värjättiin tasaisen mustiksi, ja turkkuri teki äidille niistä turkin. Kotona tehtiin jokaiselle lumipuku lakanasta. Sideharsopussiin otettiin tuhkan seasta hiiliä, ja siitä tuli kaasunaamari. Isällä oli oikea sellainen. (Isä ei ollut rintamalla, koska hän oli sen verran iäkäs, mutta hänellä oli jokin salainen kotirintamatehtävä virkansa hoidon ohella.) Saimme ostaa maihinnousukenkiä sekä suomalaisten ja saksalaisten mantteleita armeijan ylijäämävarastosta . Niitä oli koulupojilla. Villatakistani ompelin uimapuvun. Nylon- (ei sanottu "nailon")sukkia säästettiin ruiskuttamalla jotakin tanniinia (kai), ja vedettiin tummalla värillä sauma taakse. Ne olivat oikeastaan aika kauniit ja helppo uusia.

Polkupyörässä sai olla valona ainoastaan eturattaan sivulla sinisellä maalattu himmennetty lamppu. Autoissa oli voimanlähteenä häikäpönttö, jota varten lapsetkin valmistivat pilkkeitä. Kyydissä tuli aina kauhea pahoinvointi, mutta eteenpäin mentiin, tulta kohennettiin, pilkkeitä lisättiin. Se oli savua ja puksutusta! Saunavalona oli kotitehoinen kynttilä tai karbidilamppu, joka oli hyvin kirkas. J.W.S. nahkatehdas antoi jouluksi kyläläisille puolipohjat, kullekin sopivaa kokoa. Ei ole tiedossa, moneenko perheeseen niitä tuotiin, meille ainakin useana jouluna.

Lapsia vietiin sotaa pakon Ruotsiin ja Tanskaan, Suomesta lähes 70.000. Nykyisin heistä puhutaan ja muistelmia julkaistaan Oliko oikein vai ei? Noin 15.000 jäi sinne. Kylään tuli inkeriläisiä. Pieni inkeriläispoika hukkuu pieneen tekolampeen. Hauta on kirkon lähellä. Koulussa oli muutama inkeriläisoppilas. Eräänä päivänä he tulivat, eräänä lähtivät. Palautettiinko heidät Neuvostoliittoon vai päätyivätkö Ruotsiin?

"Seinillä on korvat" julisteita oli nähtävillä. Piti varoa puheitaan, pelättiin vakoojia, desantteja, löytyi lentolehtisiä. Naisen kasvot, suu suurelle munalukolla juljettuna näkyi julisteessa. Lukemattomat laulut ja kirjat ym. olivat kiellettyjä. Tansseja ei saanut järjestää. Myöhemmin, esim. näytelmän jälkeen "tunti tanssia, liukas lattia". Nurkkatansseja saattoi olla.

Kerättiin pihkaa, muurahaisen munia, kumia, metallia, lumppuja, joiden avulla saatiin kangasta takaisin, lankaa myös. Karvoista saatiin karvalankaa matoiksi. Paperinkeräystä oli jatkuvasti. Paperista tehtiin verhot, lakanat, seinävaatteet, pöytäliinat, laukut, salkut, sitä käytettiin kankaan jatkoksi kenkien päällisiksi. Pyörän" kumit" oli puupalasista. Vauvan vuoteeseen laitettiin turve- tai pahvialusta. Paperituotteet olivat aivan oma

teollisuudenmuotonsa.

Lampaan talista tehtiin kynttilät, saippuaa teurasjätteistä, jolloin laventelia laitettiin hajusteeksi, myös suopaa. Radalle pudonneita kivihiilipaloja käytettiin lämmitykseen, ja myös liiterin pohjan puumurusilla lämmitettiin. Jos kaupasta sai tyhjentyneen säkin, se harjattiin, pestiin leimat pois, ja niistä tehtiin tyynyliinoja, jotka nimikoitiin. Sukset ja sauvat olivat joskus kotitekoisia, samoin kelkat, reet ja kottikärryt. Isä teki nämä. Suksi paikattiin peilin palalla tai vanerilevyllä. Siten ne tervattiin: kotipihalla pieni nuotio, huumaava tervan tuoksu, kärkien ja jalkavuden taivuttele, voiteeksi läskinpala, kynttilää tai sillinpää. Sittemmin tulivat Voitto-siteet, rotanloukut, myöhemmin Kandahar-siteet, rottinkisauvat, pyöränkumista pala jalan alle, kumisuikalelenkki kantapäähän taakse.

Mainoksia

"Yhdeksän kymmenestä filmitähdestä käyttää Lux-saippuaa". Missi mainostaa: "Jokainen päiväni on kaunis päiväni, kiitos Oivan". Yleensä ei juuri ehostettu, se oli lähes syntiä. Permanentti eli sähkökiharat otettiin ehkä vasta rippikoulun jälkeen. Usein siitä tuli aikamoinen katajapensas!

Kellon sain rippilahjasi 15-vuotiaana. Kellotaulu oli ruusunpunainen, remmi tummanpunainen. Se oli suuri ilo. En tiedä, mistä sen isä hankki, ehkä vaihtamalla. Kenties se oli käytetty, isä ei kertonut. Siihen saakka oli vain ehdittävä junalle, kouluun ym. vain arvioimalla.

Kotikylän elämää

"Erst die Arbeit, dann das Spiel". Suurpyykkiä saattoi kestää kaksi päivää, ehkä tuli pyykkäri avuksi. Joskus vietiin koko pyykki kilometrin päähän joen rantaan huuhdottavaksi, kesäisin myös pestäväksi. Näin ei muistaakseni tapahtunut talviavannolla.

Saunanlämmitys kesti tunteja. Sitten saunaan. Kissa ja koira lähtivät mukaan. Kissa nousi lauteille ja istui siellä autuaana posket pullollaan, silmät sikkurallaan. Pestä se ei antanut. Koira oleskeli vain pukuhuoneessa. Isä ripottele kolottaville paikoille karkeata suolaa, asetti raparperinlehden päälle ja saunoi ja vastoi vimmatusti. Jo lähti kolotus.

Vettä ja puita kannettiin jatkuvasti. Talousveden haimme naapurista, Munckin neitien kaivosta. Ensin pantiin siemenvettä, sitten pumpattiin. Pihan haravointi oli minun työtäni. Pihan oli oltava kunnossa lauantaina ennen kirkonkellojen soittoa, sillä klo 18 kumahteli pyhä alkavaksi. Samaan aikaan soivat Lauantain toivotut levyt. Piti ehtiä kuulemaan, tulisiko radiosta "Vanha merimies muistelee" tai duetto Helmenkalastajat- oopperasta, jota lauloivat Jussi Björling ja Robert Merrill. Monesti kyllä isä napsautti radion kiinni. Hänen mielimusiikkiaan oli "Kaunis Karjala" ja "Viipurin Vihtori". Äitini, kaunisääninen laulaja, piti eniten hengellisestä musiikista. Hän lauloi lakkaamatta, oli siihen tottunut kotonaan "tervan ja pettuleivän maffia". Suvussa oli monia lukkareita, ja laulu oli loppumatonta.

Vapaa-aikana ei tekeminen loppunut. Kirjasto oli lähellä. Äiti ei oikein hyväksynyt lainaamista tuberkuloosin pelossa. Hän kuumensi joskus lainakirjan uunissa. Kirjastonhoitaja, kanttori, sensuroi lainaukseni sanomalla "Tämä ei sovi sinulle". Esiin. Hilja Valtosen hauskat romaanit eivät yleensä päätyneet mukaani. Aloin lukea Viron historiaa ja tähtitiedettä.

Talvella lasketeltiin potkukelkoilla kirkonmäkeä pitkin jonttureilla, siis potkukelkat peräperää yhdessä. Vauhti oli kova ja kipinät sinkoilivat. Pienellä joella ja ojanpohjilla luisteltiin. Ajettiin tapania: talojen pojat ottivat reen täyteen nuoria. Sitten ajettiin kumoon ja taas jatkettiin. Ei käytetty alkoholia eikä poltettu tupakkaa, raittiita oltiin. Oltiin myös knuutipukkeja. Käytiin mellastamassa ja laulamassa Villilän kartanossakin. Rouva, Emma Grönlund, kiitteli ja antoi piparkakkuja. Käytiin pyörällä tai potkukelkalla Satalinnassa katsomassa kahta luokkatoveria. Siitä vasta äiti kauhistus. Tubi oli, aivan aiheellisesti, pelottava ja varottava. Tuoni vei toisen pojista.

Pyhäpäivät ja juhlat vietettiin tarkalleen. Pyhänä ei saanut tehdä työtä. Vain karjanhoito sallittiin. Ei saanut ommella, ei saksilla leikata. Se kyllä harmitti! Kesäisin riennettiin asemalle "junaa katsomaan", pyhävaatteet yllä, postia noutamaan. Kirkonaika oli pyhitettävä, Hyvää ruokaakin saatiin, mutta kylästelyä ei juuri sallittu. Varsinkin isäni piti yllä juhlaperinteitä. Hänellä, orpopojalla, oli koti vasta avioiduttuaan. Uudenvuodentina vaiettiin, ennustettiin. Laskiaisena hän lähti mukaan mäenlaskuun. Reet olivat omatekoisia. Hernerokkaa ja pullia syötiin, ja saatiin ulkona punaiset posket. Pääsiäiseksi hän teki virpomavitsoja, toi palmusunnuntaina "palmuja", siis pajunkissaoksia. Syötiin kotitekoista määmiä. Vappuna oli simaa ja vappuviuhkat omaa tekoa. Juhannuskoivut seisoivat portaiden kahta puolta, isä toi luonnonkukkia maljakkoihin. Jouluksi tein kranseja, puolukanvarpuja, kreppipaperia, käpyjä, ja kynttilät vaiettiin. Joulukuusi oli juhlista jaloin. Pula-aikanakaan ei joulusta mitään puuttunut. "Poro" kopisteli ja pärskyi pihalla, isä oli pukkina. Muistan lahjat, kuusen, tähdet, kynttilät, omenat, suomenliput, yltäkylläisen joulupöydän, tähtisadetikut. Oli hyvä nukahtaa kuusen, omenien ja torttujen tuoksuun. Lahjatoivomukset oli saanut ripustaa yöksi kirjeellä ovenkahvaan ulkopuolelle. Siitä tonttu lappusen oli noutanut.

Ulkona oli lumilyhty ja lumiukko, linnuille laitettiin läskit ja siemenet sekä lyhde. Navettaankin eläimille vietiin herkkupaloja – Ei sitä tunnelmaa nykyihminen tavoita!

Pohjois-Karjalassa ajoimme joulukirkkoon 12 km resiinalla, pilkkopimeässä, tulipalopakkasessa. Jääkylmässä kirkossa oli öljyvalaistus, ja hengitys huurusi. Kuunneltiin joulun sanomaa, nukutti, ja sitten takaisin taas 12 km. Lapset olivat huopiin käärittyinä nyytteinä.

Partiossa toimimme me nuoret keskenämme. vain nimellinen johtaja oli. Partio vei paljon aikaa, mutta antoi aineksia koko elämälle. Näyttelimme Prinsessa Ruususen. Olin kokki, jonka hahmo kirvoitti aplodit. Juhlat, leirit, valtakunnalliset päivät, kesä- ja talvileirit. Seurakuntanuorissa käytiin Huittisten varavankilassa, lauloimme. Sitä en unohda, sillä vangit olivat kahleissa. Partiolaiset kantoivat kolehtia kirkossa vuosikautia. Sakaristossa

suntion kanssa rahat laskettiin.

Kerran naapurin poika lennätti leijaansa kirkonmäellä. Se oli nähty Porissa vajaan 20 km:n päässä. Tuli kova kuulustelu ja moitteet, koska sitä oli luultu desantin laskuvarjoksi. Kirkontornissa olivat lotat ilmavalvojina. Joskus sinne luvatta kiipesimme ja saimme kiikaroida mahdollisia pommituskoneita. Ei niitä näkynyt; ne lensivät suoraan Raumalle tai Porin ja Mäntyluotoa pommittamaan.

Radiosta kuunneltiin Könninkelloa ja Jäätynyttä miestä, Jahvetin kirjelaatikkoa ja metsäradiota, sodan lauluja, uutisia ja omaisten etsintöjä. Evakot joutuivat milloin minnekin eroon perheenjäsenistään. Muun maailman menosta ei paljon tiedetty, vaikka muualla vasta kauheata olikin.

1940-luvulla tapahtui paljon

Samaan aikaan, kun kävimme koulua ja elelimme kotiooloissamme, kirjoitti Anne Frank epätoivoista päiväkirjaansa. Euroopan suuret vallat hävittivät toistensa kotiseutuja, ottivat vankeja, valloittivat toistensa maita. Hiroshima, Nagasaki, Normandia, Jaltan konferenssi, sodan käänneet, Leningradin saarto, paluu Itä-Karjalasta, loputon rauhan odotus.

Evakkojunan eläimiä kuljettanut tavaravaunu putosi kiskoilta ja kaatui kotini kohdalla kevättalven illalla myöhään. Vaunu ovi aukesi ja särkyi, eläimet karkasivat heti ulos. Lehmiä, lampaita ja sikoja lähti mikä minnekin ympäristöön, ja kylän väki ryhtyi ottamaan niitä kiinni. Yksi lehmä oli lopetettava, koska sen jalka oli murtunut. Pitkin kirkonmäkeä juoksimme porsaiden ja lampaiden perässä. Possu varsinkin oli vikkellä, juoksi mutkitellen, pinkaisi äkkiä eri suuntaan, eikä siitä saanut otetta millään. Saatiin ne lopulta kaikki kiinni. En muista, missä ne yönsä viettivät, ehkäpä päätyivät lopuksi omistajiensa hoiviin.

Presidentinrouva Kaisa Kallio tyttärineen oli Kotilieden Kummikerhon suojelija. Koko kansa avusti rajaseutujen lapsiperheitä monin tavoin. Kudottiin Kansanavun lapasia tarvitseville, ja malli siihen annettiin lehdissä.

Joitakin muistoja opettajista

Onni Tuomi lausui kauniisti ääntäen Vallarelåt-runon. Hän selvästi nautti ruotsinkielestä. Hän luki aina mielle malliksi kulloisenkin kappaleen. "Tomma tunnor bullra mest", "Bättring är bästa ånger" ym. olivat 1. luokan ääntämisharjoituksia/Efr. Jacobson.

Silloin tällöin ulkomailla joku kysyi, missä olen oppinut Oxfordin englantia. PSYL:ssä, missäpä muualla! A. Thölberg kertoi saavansa usein kiitävää postia entisiltä oppilailtaan. Puska, Aili Saalahti, jolla oli lennokkaita puseroita ja leninkejä, oli elävä historian oppikirja: kaiken tietävä, innostunut, eläytyvä. Historiaa ei ollut helppo tajuta toisella vuosikymmenellä. Havaintovälineitä olivat vain kartta ja kuvataulut. Olipa joskus soitettu vaikkapa äänilevyltä aiheeseen liittyvää musiikkia. Puskalle piti aina osata kertoa "syvin syy".

V. Teräskallio sanoi usein: "Älkää uskoko kaikkea, mitä painettuna näette. Entinenkin

eukko sanoi: "Totta se on, kun lehres oli!" tai "On se niin, kun lehretki on ruvennut kirjoittamaan". Korjaukset olivat hienovaraisia, kannustavia. Vollun opetus meni hyvin perille. Komean "saaliin" hän saikin yo-kirjoituksistamme: 34 oppilasta, ainakin 11 laudaturia!

Alemmilla kuokilla oli piirustusta, valitettavasti ei kaikilla. opettaja Hemmi Koivuniemi, rusettikaulainen herrasmies, oli innostava, huumorintajuinen ja sympaattinen. Tunnit olivat liian lyhyitä. Hän käveli ympäriinsä taskukello kädessään ja ilmoitti tuon tuostakin, minkä verran tuntia oli jäljellä. Hän kertoi Cedercreutzista. Maalasiimme sepiamustalla silhuettoja, opimme perspektiivit ja ihmisen mittasuhteet.

Neljännellä luokalla oli suomenopettajana nuori nainen, Sirkka Reiniaho. Hän mainitsi kerran, että jos ei kirjoittaessaan tee kielioppivirheitä, ei kielioppia ole tarpeen osata ulkoa. Erän tyttö ja minä jätimme säännöt lukematta. Kokeesta saimme nelosen kumpikin. Se tuli välitodistukseenkin. Isäni otti kerrankin kantaa opintoihini ja sanoi: "Ei sinua kannata kouluttaa, koska et edes suomenkieltä osaa." Pelästyin kovasti ja sain numeroni kevääksi nousemaan pari pykälää. Viidennellä luokalla tulikin opettajaksi Vollu. Ei tullut enää nelosta, vaan aika paljon enemmän! Vollu opetti myös lisäsijamuotoja: prolatiivi, eksessiivi, optatiivi, vokatiivi. Lauseenjäsennys oli erityisen kiehtovaa, monimutkaista ja jännittävää!

Välitunnilla käväistiin viereisessä Piltzin maitokaupassa ostamassa mer-mer-rakeita ja puuronkastikejauhetta makeannälkään.

Kirjat ostettiin Vuorelaiselta tai Kirja-Aitasta. Koulustakin niitä sai lainaksi.

Pari koulupoikaa luki joskus kesän aikana luokan yli, ainakin Ilkka Vainio ja Veikko Lahtinen, myöhemmin Veilahti.

Rehtorin tiedettiin kirjoittaneen kirjan nimeltään "Kaksi vuotta kuolleena". Siitä vain kuiskittiin. Olen sen aikuisena lukenut. Silloin emme tienneet, mitä rehtorimme oli kokenut. Määrätietoinen, pätevä ja tarmokas hän oli. Meitä, lukion kielilinjalaisia, hän ei opettanut ikävä kyllä!

Käyttäytyminen ja järjestys

Yleensä käyttäytyttiin kunnolla, olihan jokaisessa arvostelussa käytös-, huolellisuus- ja tarkkaavaisuusnumerot. Noloa oli, ellei luokan keskiarvo ollut 10 käytöksensä ja huolellisuus ja tarkkaavaisuuskin hyvä. Käyttäytyminen putosi ainakin lunttaamisesta. Vakavia rikkomuksia en muista tapahtuneen. Sekava käsiala, passiivisuus ja tehtävien laiminlyönti pudottivat huolellisuus- ja tarkkaavaisuusnumeroa. Tyttöjen ja poikien saavutukset mainittiin erikseen, samoin edistyminen. Tunneilla ei hälisty eikä huudeltu. Oltiin huomaavaisia ja kohteliaita, varsinkin opettajia ja muuta henkilökuntaa kohtaan. Koulustamme ei helpolla hyviä numeroita saanut. Olipa luokallamme kuitenkin kaksi lähes kymppin poikaa, Reino ja Pentti.

Joskus vakavat sairaudet tms. pakottivat olemaan viikko- tai kuukausikaupalla poissa. Vaikea oli saada toisia "kiinni" kouluun palattua. Luokalle jätettiin helposti. Muualta muuttaneet olivat myös useasti putoamisuhan alaisina.

Järjestäjiä oli aina kaksi. Järjestäjä odotti opettajanpöydän ääressä. Opettajan istuuduttua järjestäjä antoi avatun päiväkirjan opettajalle, kasto mustekynän mustepulloon, antoi opettajalle, ilmoitti läksyn ja mainitsi poissaolevat. Järjestäjä oli tuonut jo luokkaan tarvittavat havaintovälineet, kartan, kuvataulut, täytetyn linnan tai muun eläimen, fysiikan välineet jne. Pyydettyä järjestäjä kipaisi hakemaan lisäystä karttahuoneesta tai fysiikan/kemian kaapista. Taulu pyyhittiin joskus kesken tunninkin, mutta aina välitunnilla. Luokka tuuletettiin, naulakko ympäristöineen siistittiin. Lattialla ei saanut lojua mitään. Vastatessa noustiin ryhdikkäinä seisomaan. Selvällä äänellä oli puhuttava. Ellei osannut vastata oikein, oli jäätävä seisomaan.

Jonakin vuonna otettiin ohjelmaan aulavahti tai kaksikin. Ilmeisesti pula-aika houkutteli varkaita paikalle. Vahtimestari Yrjöläinen ei tietenkään voinut aina olla joka paikassa. Rouva toimi ruokailun emäntänä. Ruokailussa joku jakoi keittoa, lautaset koottiin pinoon, ja joku kantoi ne pestäviksi. Tyttöillä oli tiskivuorot. En muista, jäätiinkö perunoita kuorimaan. Kansakoulussa kyllä tiskasimme ja kuorimme, kannoimme puita ja pyyhimme lattiaa. Kansakoulussa oli taulunpyyhkimenä jäniksen takakäpälä.

Myöhästynyt sanoi: "Olisiko opettaja hyvä ja antaisi anteeksi, kun myöhästyin. Juna/auto oli myöhässä/laiva myöhästyi/silta oli noussut pystyyn/nukuin pommiin" jne. Kandeksan vuoden aikana en kertaakaan myöhästynyt junasta, en Nakkilassa, missä koti oli lähellä, enkä Porissa. Kellonkin sain vasta rippilahjaksi. Juna kyllä odotti, jos junanlähettäjä näki jonkun juoksevan viime tipassa.

Rituaaleja

Kun kanasta piti näyttää jotakin, oli noudatettava "kaavaa": Keppi käteen, niaus tai kumarrus, ei selin luokkaan. Joet piti näyttää alkulähteiltään kohti laskukohtaa, sitten keppi oikeaoppisesti opettajalle, kumarrus tai niaus ja paikalleen. Ellei osannut, joku viisaampi tuli näyttämään ja osaamaton näytti kohteen sitten. Jopa oppi! Matematiikan, geometriaa todistusseremonia oli myös tarkalleen määritelty; lieneekö yhä?

Opettajille avattiin ovi, tervehdittiin vastaan tullessa, myös vapaa-aikana, jos kohdattiin. He olivat aivan omaa kastiansa.

Aamurukouksiin marssittiin luokittain jonossa tarkoin määritetyille paikoille. Sitten virsi ja puhe, useimmiten pappiopettajan toimesta. Säestyksestä huolehtivat oppilaat, A. Thölberg tai Magda Aufrichtig (tyylikkäänä, hopeakettupelleriini harteillaan). Niitä varten, joita alkoi heikottaa, oli seinustalla pitkä tuolirivi. Joskus rehtori puhui pitkään, selosti, nuhteli tai ilmoitti koulun asioista, lupapäivistä ja surullisesta viesteistä sotarintamalta. Marmoritauluista näkee yhä, montako kertaa.

Sodan päätyttyä nuoret sotilaat kävivät koulua Niinisalossa internaatissa. Muistaakseni heistä aina joku osallistui yo-kokeeseen PSYL:ssä. Tytöt kävivät Niinisalossa tansseissa, porilaiset varmaan. Ja taisi olla vientiä! Parina keväänä hyväksyttiin kaikki yo-kokelaat ilman kirjoituksia.

Monet miesopettajat olivat asepuukaisia. Heitä ihailtiin entistä enemmän heidän kävellessään käytävillä ryhdikkäinä, komentohihnoineen, ja taisivat kannuksetkin kilistä. Rehtori ja V. Teräskallio olivat kapteeneita, Mikko M-H. luutnantti (hän oli haavoittunut vaikeasti, hieroi jatkuvasti kättään ja pyyhki nenäliinalla kasvojaan) sotilaspappi Nestori Teräsmaa, Ilmari Kautto, Onni Tuomi ja Reino Rönneikkö olivat myös asepuukaisia.

Alkuvuosina, 1940-luvulla, Irja Timonen oli lottapukuinen. He kaikki opettivat rintamalta saamallaan lomilla tai olivat kotirintamalla maanpuolustustehtävissä Porissa tai lähistöllä. Sijaisia oli usein. Useasti lauloimme rukouksissa "Oi Herra, siunaa Suomen kansa" tai "Jumala omi linnamme", varsinkin suruviestin saavuttua. Moni oppilas menetti niinä vuonna läheisensä, sukulaisensa, tuttunsa.

Opettajien perheasioista emme tienneet juuri mitään. Joulujuhlissa olivat toisinaan Tuomen pojat, Heinosen pojat, A. Thölbergin hoivissa ollut pikkutyttö ja tietysti kouluamme käyneet opettaja Martta Kaitilan komeat ja lahjakkaat identtiset kaksospojat Kimmo ja Heikki. Heitä ihailtiin ja arvailtiin, kumpi on kumpi. Muutaman opettajan puoliso opetti jossakin toisessa Porin oppikoulussa, erityisesti Lyseossa.

Teinikunnan juhliin ei maalainen yleensä voinut osallistua, ei myöskään kerhoihin. Tyttö- ja poikalyseon oppilaita hipoissa kyllä kävi, ruotsalaisen yhteiskoulunkin oppilaita kai joskus. Kovia yhteenottoja olivat koulujen väliset urheilutapahtumat. Niitä jäätiin seuraamaan, vaikka oli jäätävä iltajunaan. Oppilaat huusivat ja kannustivat tietysti omiaan. Voittajat olivat sankareita, suosikkeja. Mieleen on jäänyt kaksi valtakunnantasoista voimistelijapoikaa, Paavo Kerttula ja Veikko Torkkel.

Yhtenä vuotena oli tyttöjen voimistelunopettajana Aune Saloranta. Hän, tietävästi soteleski, asui jonkin aikaa kellarikerroksen kirjavarastossa kanden pienen poikansa kanssa. Hänen mukanaan, hänen taidoiltaan, tulimme tietämään ja kokemaan Hilma Jalkasen liikuntaideologiaa. Ryhdikäs, pieni ja siro nainen, viininpunainen jakkupuku, yksipohjaiset lipokkaat, innostava, rohkea ja henkevoitynyt. Hän sanoi meille: "Seiso, älä nojaa!" Lukion tytöt autoivat joskus häntä pikkupoikien kaitsemisessa. Alkoi tuntua siltä, että voimistelulaitokselle olisi päästävä....

Aini Hurnonen, seuraava voimistelunopettajamme oli iloinen, notkea, reilu ja kannustava. Hänen tunneiltaan ei vauhtia puuttunut. Siltoja, kieppejä, karrynpyöriä! Pesäpallotunnit olivat yhtä hurjaa menoa. Varusteet eivät olleet juuri kummoisetkaan, räpylä oli oltava ja oli, harvalla oli verryttelyhousut tai tennistossut. Hiki tukassa intoiltiin, huudettiin ja hurrattiin. – Siinäpä perustaa koko elämälle!

Koska olin pienikokoinen, olin aina eturivissä. Jouduin tekemään kaiken ensimmäisenä. Suuri kunnia osui kohdalleni kerran, kun Hilma Jalkanen vieraili koulullamme, piti meille tunnin. Jouduin "näyttekappaleeksi", siis yrittämään jotakin liikettä (taisi olla "keskustankootaminen") hänen ohjeensa mukaisesti.

Ajattelin siis liikunnanopettajan uraa, mutta joku "särki kuplan" sanoen: "Ei sinua valita, koska olet liian pieni ja paksu. Hilma Jalkanen valitsee vain pitkiä ja hoikkia opiskelemaan, jotta he näyttävät uljailta hänen näytöksissään." Se siitä! Liikunta on kuitenkin ollut "seuralaisena" kautta vuosien.

Kirjanpitoa opetti Milja Koskela, Vinkku, pitkä, uljas nainen, jonka ei tarvinnut kuria pitää. Hän heristeli pitkää etusormeaan ja sanoi valvontavuorollaan pihalla "Älkää menkö tivoliin!" –Tivoli oli lähes koulun pihalla, laajalla asema-aukiolla. Sieltä kuului kutsuvaa musiikkia. Opetus oli varmasti pätevää, mutta kokeista sain vaihtelevasti nelosesta kymppiin. Totesin, että liikealalle ei minun kannata hakeutua, konkurssi tulisi. Vinkulla oli taidokas rullakampaus, hopeakettupuuhka ja ylhäinen olemus. Hän oli varmaan aivan ensimmäisiä PSYL:n opettajia (vuodesta 1927).

Kotitalouttakin saimme opiskella 5. luokalla. Tyttölyseon opetuskeittiöön mentiin. Opettajana oli Aili Sakki. Opimme hyödyllisiä perustaitoja: "Ota, anna oikealta, tarjoo aina vasemmalta", keittiötaitoa, oltiin leipureita, keittäjiä, sisäköitä jne. Reseptit alkoivat usein: otetaan vehnä jauhoja, jos on, lihaa, jos on. Punajuurella ja lantulla korvattiin liha, pluttanasta tehtiin "kermavaahtoa". Parasta oli saada maistaa näkkileipää ja teeleipiä, sponseja. Todellinen pula vallitsi. Mistä lienevät tarvittavat ainekset saatu? Kotitalouspäivinä oli jäätävä iltajunaan.

Rippikoulua käytiin Mikonkadun rukoushuoneessa kauan, syksystä huhtikuulle, koulupäivän jälkeen kahdesti viikossa.

Naprat

Alkupalvesta, ensilumen tultua naprat pestiin, siis 1.-luokkalaisille lumikäsittely. Vähän sitä pelättiin, mutta mitään vakavaa ei tainnut tapahtua. Rehtori kielsi lumipallojen heittelyn. Lumen seassa saattoi olla kiviä. Taisi joku saada kotimuistutuksen tms. kieltoa rikottuaan. Polttolasi oli kielletty, samoin poikien harrastama kolikonpelu: rahan heitto seinään, seuraava sen jälkeen, vaaksalla mittaus, kuka kolikon saa. Siihen suuntaan se meni. Ehkä sillä pelillä on jokin nimikin. Tupakanpoltto ei jäänyt seurauksitta.

Oli kova houkutus livahtaa juhlasalin viereiseen hissiportaikkoon, ylös asti. Kiellettyä se oli, mutta piti sitäkin kokeilla. Usein siellä ylhäällä oli jo joku, se kaikkien tuntema lapinpukuinen tyttö kiivaasti kutomassa ja neulomassa. Harva oppilas osasi tai uskalsi olla persoonallinen, luova, erottuva. Samaan muottiinhan meitä kasvatettiin. Kuudensadan oppilaan koulussa ei juuri sooloiltu. Monen monista oppilaista on tullut "jotakin", eri tavoin elämässään ja urallaan menestyneitä.

Silloin tällöin täällä Pohjanperilläkin kohtaa entisen PSYL:liläisen. Kasvot kirkastuvat ja juttu luistaa – siitä ainutlaatuiselta, raskaalta ja kohtalokkaalta 40-luvulta alkaen.

Kotipitäjässäni, samoin varmaan muuallakin, oli monen eri alan taitajia ja tekijöitä. Virkamiesten, kartanoiden ja tehtaan työntekijöiden ohella oli erilaisten ammattien harjoittajia. Siksi selviydettiin. Muutamat ammatit "elävät" yhä: herastuomari (Kaapeli, kulki aina avokäsin!)

- keinutuolimestari: Wahlström, Koivisto, Laineet, Kankeri. Wahlström asui Harjavallan rajalla. Hän kuljetti n. 5 km:n matkan keinutuolia polkupyörällä, tuoli ylösalaisin harteilla, Nakkilan asemalle lähetettäväksi tilaajalle.
- itseoppinut eläinten parantaja: Stengårdin rouva, joka taitavasti paransi kotieläimiä, antoi neuvoja, tuli katsomaan ja auttamaan.
- diakonissa, kättilö, terveyssisar: tulivat kotiin tai heidän luokseen sai mennä milloin vain
- suntio, haudankaivaja: mm. antoi avaimen, jotta pääsi kirkontorniin
- käsinkutoja, koneella kutojat tilauksesta vaatekappaleita, sukkia ym.
- sukkiensilmukoija: korjasi nylonit
- niisijä: tuli avuksi kangasta aloitettaessa
- kattilanpaikkaaja, tinuri: kiertäviä
- rihkamakauppias: kulki talosta taloon
- teurastaja, nuohooja,
- mittarinlukija
- pyykkäri: tuli avuksi suurpyykkipäivänä
- kerhoneuvoja: lasten palstat
- suutari, räätäli: useita
- kaivonkatsoja: Unton Alma, entinen opettaja, tuli varpuineen, löysi vesisuonen, määräsi sisällä sängyn paikat (pää pohjoiseen)
- kotiompelija: kiertävä
- parturi
- ovimies: seurojen talolla
- arkuntekijä: puuseppä
- juustomestari: meijerissä
- muonamies: Villilän kartanon työmies, naapurissa, 6-7 lasta, elämä niukkaa pitokokki: häät, hautajaiset, syntymäpäivät
- turkkuri: turkit, rukkaset, puuhkat, hatut
- mylläri: naapurissa
- puutarhuri: Elma Hakkarainen, ahkera, pätevä

- "puotipuksu", asiapoika, lehtipoika: kaupungissa ja junissa "Sähkösanoma! Lehtiä!"

Rautatieasemalla ja VR:llä oli omat virkailijansa: asemapäällikkö, sähköttäjä (kone morsetti), asemamies, ratavartija, ratamestari, kymmeniä työmiehiä, veturinkuljettaja, lämmittäjä, vaihdemies, puominvartija, palovartija radan varressa, ruohonkittijä, -poistaja.

Kaupun, pankin, liikenteen, seurakunnan jne. erilaiset työntekijät. Ei ollut työttömiä! "Kunnanelätiksi" ei haluttu joutua, ellei ollut aivan pakko. Pelättiin joutumista "piirille" Harjavaltaan (mielisairaala) tai Satalinnaan (tuberkuloosi).

Äitini kotiseudulta, Oulujoen varrella, tulin tietämään menneiden aikojen ammasteista, joskus käytännössä näinkin.

- Kiertokoulu-käsite: Osa äitini 13-lapsisesta perheestä oli kiertokoulua käynytkin. Kansakouluun oli aluksi 14 km, sitten 8 km. Oli asuttava jossakin tai kuljettava jalan tai suksilla asumattomien metsien läpi jokivartta noudatellen.
- Laukkuryssät: tulivat Vienan-Karjalasta
- Samuli Pulaharju: perinteenkerääjä, on haastatellut mummoani
- Kiertävä ompelija: kävi ompelemassa mummolle kretonkileningin tai pitkän hameen sekä röijyn - Rupulinistuttaja: rokottaja, aikoinaan lukkari rokotti
- Kriivari: kirjoitustaitoinen, auttoi tarvittaessa
- Kuppari: tuli taikapusseineen, sarvineen mummoa kuppamaan. Savusaunassa se tapahtui. Lapset eivät saaneet katsoa. Näin kuitenkin, ja se oli pelottavaa.
- Seppä
- Valantehnyt koskenlaskija: suvussa joitakin, tervankuljetuksen aikaan, tunki joka pyörteen ja karikon. Myöhemmin tulivat turistiveneet.

Kouluun päässeet jatkoivat ehkä muualla opintojaan. Tuli professori, pappeja, lääkäreitä, päätoimittaja jne. Muut jäivät elelemään kuten ennenkin, niukasti.

Sananlaskut ja sutkaukset, opiksi la ojenukseksi

Jonka jalka kapsaa, sen suu napsaa. Ahkeruus kovan onnen voittaa.

Pyysi pöytä, laiat muista, jalkoja älä unoha.

Jolla on paikka paikan päällä, sillä on markka markan päällä.

Suu säkkiä myöten.

Ei kunnian kukko laula.

Moni kakku päältä kaunis, vaan on silkkoa sisältä, akanoita alta kuoren.

Ei kaikki kultaa, mikä kiiltää.

Lämmin paita liinainenkin, oman äidin ompelama, vilu on vaippa villainenkin, vaimon vierahan tekemä. Luja tahto vie miehen läpi harmaan kiven.

Terävä tekevän veitsi, tylsä veitsi tyhmän miehen.

SE ei ole suutari eikä raatari, joka ei ratko.
Siitä yli, missä aita matalin.
Jos ei terva, viina ja sauna auta, tauti on kuolemaksi.
Mutkainen kuin sian saunatie.
Katsoo kuin lehmä uutta konttia/veräjää.
Ei ymmärrä enempää kuin sika tuulimyllystä.
Varhainen kana nappaa madon.
Ei ole koiraa karvoihin katsomista.
Tyyntä myrskyn edellä.
Ei merta edemmäs kalaan.
Suusta syöneen tuntee.
On siinä ruotsi ruualla.